

Ծ Ա Ղ Ի Կ

Ազգային, Գրական և Քաղաքական

ԿԻՄԱՄԱՆԱՅ ՀԱՆՐԱՅ

ԽՐԱԳՐԱԳԵՏ

ԱՐՇԱԿ ԶՕՊԱՆԵԱՆ

Նոր Շրջան

ԹԻՒ 6

6 Մայիս 1895

Լեցուցիք ձեր միտքն ու սիրտը
որչա՞մ ալ լայն ըլլան :
ԿԷՕԹԷ

ԲՈՎԱՆԴԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ունեցմանդի Եկեղեցին
Գեղնած քույրեր
Կեռհարդ Հաուբգման
Մայիս մէկ. — Յիշատակներ
Մսփա պատահանէն. — Անհանը.
Արեւին ծագելէն առաջ — Հասուած .
Գեղարուեստի էջեր. — Վիճչի Յամոսը .
Գրքեր. — Պատկերին յաւելումը. — Քնարիկ.
Ծաղիկի թղթակցութիւնը.

ԱՐՇԱԿ ԶՕՊԱՆԵԱՆ
ՀՐԱՆԴ
ՄԻՔԱՅԷԼ ՇԱՄՏԱՆՃԵԱՆ
ՏԻՐԱՆ ՔԵԼԵԿԵԱՆ
ԱԿՈՒՄԻՏ
Կ. ՀԱՌԻԲԴՄԱՆ
ԱՐՇԱԿ ԶՕՊԱՆԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ն. Զ. ԱՐԱՄԵԱՆ

Զազմագնդար-Եօզուշու, Յալոքեան խան, քիւ 10

1895

11. 11. 11

11. 11. 11

11. 11. 11

11. 11. 11

11. 11. 11

11. 11. 11

11. 11. 11

11. 11. 11

11. 11. 11

11. 11. 11

11. 11. 11

11. 11. 11

11. 11. 11

11. 11. 11

11. 11. 11

11. 11. 11

11. 11. 11

Ծ Ա Ղ Ի Կ

Ազգային, Գրական եւ Քաղաքական

ԿԻՍՍՄՍԵԱՅ ՀԱՆԴԷՍ

Խ Մ Բ Ա Գ Ր Ա Պ Ե Տ

Ա Ր Շ Ա Կ Զ Օ Պ Ա Ն Ե Ա Ն

Նոր քղան

Թիւ 6

8 Մայիս, 1895

ՈՒՆՍԴՄԻՆՍԴՐԻ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Տեսնելու համար Շէքսպիրի ազգին ճշմարիտ մեծութիւնը, Լոնտոն այցելող ուղեւորին չի բաւեր Պանքային առջեւ կանգ առնել, կամ վիթխարի մուսէոնները սլորտիլ, կամ նաւահանգիստին վրայ նայուածք մը նետել, կամ նոյն խի Փարոսին կառարէն քաղաքին հսկայական համայնապատկերը դիտել որուն սահմանները մշուշներու մէջ կը կորսուին. — Պէտք է Ուէսդմինսդրի եկեղեցին երթալ:

Ո՛չ անոր համար որ այդ ընդարձակ ու բազմամասն եկեղեցին՝ իր դրացի վեհապանծ Խորհրդարանին հետ՝ Լոնտոնի ամենէն գեղեցիկ շէնքն է եւ մէկը դոթական ճարտարապետութեան ամենէն ապշեցուցիչ հրաշակերտներէն: Շէնքին գեղարուեստական մեծութիւնը, որ դուրսէն կը սկսի արդէն իր սլացիկ բարձրութիւններովը եւ իր քանդակներուն ժանեկային ներդաշնակութեամբը արտում ու նրբին գեղեցիկ մը ազդեցութեամբը քեզ համակել, եւ որ ներսը, երփնանկար պատուհաններէն ինկող լոյսէն դռնաւորուած ստուերին մէջ, հսկայական ու նուրբ սիւններուն, բարձր ու քանդակաւոր կամարներուն, իրար կտրող անթիւ ջլաններուն կոր խոյանքին, բոլոր այդ քարի մեղամաղձիկ ու

վետ Լանաստեղծութեան հանդէպ՝ կը սաստկանայ ու կը խորնայ, այդ գեղարուեստական մեծութիւնը վայրկեան մը տեղի կուտայ այն բարս-
յական մեծութեան առջեւ որուն ընկճող տպաւորութիւնը քեզ կը թա-
փանցէ՝ ի տես դամբարաններու շարքին որ եկեղեցիին մենութիւնը մե-
ռեւերու ժողովուրդով մը կը ընակաւորէ:

Ոչ մէկ գիրք, ոչ մէկ տեսարան, ոչ մէկ յիշատակ ինծի տուեր էր
երբեք այդ սքանչացման սարսուռը զոր զգացի՝ երբ Փառքերու այդ
գումարումին առջեւ գտայ զիս: Ամբողջ Անգլիան հոն է, իր թռչող մե-
ծութիւններովը: Եւ ճիշդ անոր համար այդ շարքը մեծ է՝ որ ամբողջ
է ան: Կուսակցական ոգին, միակողմանի դատողութիւնը ընտրութիւն
չէ ըրած մեռելներուն մէջէն, խտիր չէ դրած ցեղին պարծանքներուն
մէջ: Ամեն անոնք որ մեծ են եղած, ինչ ճամբով ալ հասած ըլլան մե-
ծութեան: Հոն են: Բարիզի Բանթէոնը, որ «հայրենիքին մեծ մար-
դերուն» հանգստարանն ըլլալ կոչուած է, շատ պզտիկ մաս մը ունի
միայն Փրանսական մեծ յիշատակներէն, եւ զանոնք ամբողջապէս տեսած
ըլլալու համար, պէտք է Բանթէոնէն յետոյ, Բէռ-Լաշէլ, Մոնմառըրի
գերեզմանատունը, Սէն-Տընիի եկեղեցին, Էնվալիտի տաճարը պտըտկիլ:
Հոս, միակ հովանիի մը տակ, ամենքն ալ հաւաքուած են, կրօնքի մարդն
ու պատերազմի մարդը, մականի մարդը եւ քնարի մարդը, արուեստի՝
մարդը ու մտածման մարդը եւ արհեստի մարդն ալ: Փրանսական քիչ
մը պոռոտ ու մակերեւութային սպառնալուծութեան հետ բաղդատմամբ՝
անգլիական ճշմարտապէս համոզուած սպառնալուծութիւնը հոտ՝ ա-
մենէն աւելի ապացուցուած կ'երեւայ. — Սըմբրտէղի Սառա դքսուհիին
մօտ Սիտոննո գերասանուին, Շէքսպիրն ու Նիւթընը, Եղիսաբէթ Թա-
ղուհին եւ Ճէյմս Ուադ մեքենագործը, Լորտ Բալմէրսդըն պետական
մարդը եւ Կարլիք դերասանը, Հէնտըլ երաժիշտը եւ Ուօլֆի զօրապետը,
Բիդ ճարտասանը ու Քորնվալ նաւապետը: Ասոնք ամէնքը, աստիճանով,
մտածմամբ ու կեանքով իրարմէ այնչափ տարբեր ու նոյն խօս իրարու
հակընդդէմ, ամէնքն ալ Հայրենիքին երախտագէտ փառաւորման մէջ
միացած են՝ որսվհետեւ ամէնքն ալ իրենց ցեղը սիրած ու որով-
հետեւ մեծ են եղած ամէնքն ալ: Ու ոչինչ այնչափ հզօր, դրեթէ նիւ-
թական եղանակով մը կը հաստատէ մարդկային մտքին զանազան ձեւե-
րուն՝ մեծութեան մէջ եղբայրութիւնը: Եկեղեցիէ աւելի բան մըն է ատ,
— Մարդկային մտքին տաճարն է:

* * *

Այդ լայնամիտ ոգին, այդ ընդարձակ եւ անխտիր հասկացողու-
թիւնը, ճշմարիտ զարգացման կենսական պայմանն է ատ, զոր պէտք

էր մենք ալ ըմբռնէինք եւ իւրացնէինք : Ստիպուած ենք խոստովանելու որ մեր մէջ ճիշդ հակառակ ոգին տիրած է մինչեւ այսօր : Կեանքի անձուկ իմաստասիրութիւն մը, մտածման միակողմանի եւ սպակասաւոր ուղղութիւն մը մեզ սահմանափակած են տեսակ մը կարճատես դատողութեան մէջ, ուր մտքին տարրեր երեսները իրար չեն հասկցած, նոյն իսկ իրար արհամարհած եւ ատած են :

Աններող եւ փակ ոգի մը, որով կրօնքի մարդը ծուռ նայած է գիտութեան մարդուն, գիտութեան մարդը արհամարհած է բանաստեղծութեան մարդը, եւ բանաստեղծութեան մարդը չէ հասկցած գիտութեան մարդը : Ատեն մը, ծիծաղելի վէճեր ելան մեր մամլոյն մէջ՝ որոշելու համար թէ մեր տղոց կրթութեան մէջ գիտութիւնը պէտք է նախադասութիւն ունենայ թէ գրականութիւնը : Գիտութեան նուիրուածները մեր մէջ բանաստեղծութիւնը խաղաղիկ մը նկատած են, ու բանաստեղծութիւն սիրողները գիտութիւնը անհամ հաշիւ մը կարծած են : Եւ կրօնքի մարդը չէ տեսած որ այդ երկուքին մէջ ալ կրօնք մը կայ :

Ասոր պատճառը ան է անշուշտ որ ոչ մէկը իր սիրել կարծած ճիւղը ճշմարտապէս հասկցած, իրապէս թափանցած է : Որովհետեւ, քանի խորը երթանք, պիտի տեսնենք որ բոլոր այդ մտածելու տարրերութիւնները պիտի հարթուին, պիտի հալին մեծ նոյնութեան մը մէջ, եւ ինչպէս մարմիններու ընդհանրապէս ալիքանութեան մէջ գիտութիւնը հետզհետէ միակ նիւթի մը վիճակավիտութիւնները կը տեսնէ, պիտի գտնենք որ մտքին տարրեր ձեւերն ալ, սլարզ աչքին համար՝ իրարու զուգահեռական, կը միանան սակայն լոյսի ճառագայթներուն պէս՝ միակ հեռաւոր արեւի մը մէջ, — ճշմարտութեան պէտքը : Պիտի ըմբռնենք որ գիտութիւնը իր հաշիւովը, բանաստեղծութիւնը իր երազանքովը, կրօնքը իր խօսկումովը, նոյն կէտին կը ձգտին, ճշմարտութիւնը գտնելու, կամ աւելի ճիշտ՝ ճշմարտութիւն մը գտնելու, որովհետեւ ճշմարտութիւնը, ան չի գտնուիր :

Ասիկա հրաւէր մը չէ կեանքի ուղեգիծ մը չունենալու : Կեանքի բոլոր ճամբաները գիտնալը՝ մարդը աւելի կարող կ'ընէ իրեն յարմարագոյնը ընտրելու, ու բոլոր ճամբաներուն եղբայրութեան գաղափարը մարդերը հաշտ կ'ընէ իրարու : Եւ այս լայն իմաստասիրութիւնը մտածումին ընդարձակ ու գեղեցիկ ներդաշնակութիւն մը կ'ուտայ, մեծագոյն արժանիքը՝ ազդի մը գրականութեան մէջ, եւ զոր մերը չունի դեռ :

Կ'ուզէի որ այս սկզբունքները թափանցէին մեր նոր սերունդին կրթութեան մէջ, անոր հիմը ըլլային : Մեր դպրոցներուն մէջ, ուսուցիչները իրարու գործը կը քանդեն, կրօնքի ուսուցիչը գիտութեան ուսուցչին դէմ մրմուռով, գիտութեան, բանաստեղծութեան ուսուցչին

ները իրար քաշկռտելով: Պէտք էր ամենքն ալ հասնէին մոծման այն ընդարձակ ոլորտին՝ ուրկից իրար ըմբռնէին իբր գործակից եւ ոչ իբր հակառակորդ: Պէտք է ամէն ջանք ընել կապերը քակելու տղոցը մոքին շուրջ, զայն տիեզերքին պէս լայն ընել, ու թողուլ որ իր բնական մղումին համեմատ զարգանայ: Ու պէտք է ներշնչել անոնց յարգանքը մարդկային մոքի ուժին համար, ամէն անգամ որ յայտնուած է ան ազնիւ ու մեծ սահմանի մէջ, որչափ ալ շրջանակը տարբեր ըլլայ. յարգել ուժը որովհետեւ ուժն է, կոչուի Նարեկացի, Պարոնեան կամ Աղամեան:

Կ'ուզէի մեր դպրոցներուն ճակատը արձանադրել Կէօթէին ոսկի խօսքը զոր բնաբան ըրի այս Հանդէսին, «Լեցուցէք ձեր միտքն ու սիրտը, որչափ ալ լայն ըլլան»: «Ու եթէ լայն չեն, պէտք է աւելցնել, լայնցուցէք նախ գանձը»:

Սա գեղեցիկ արդիւնքը պիտի ունենայինք որ եթէ Ուէսդմինսդրի եկեղեցի մը լեցնելու չափ իրարմէ տարբեր մեծութեանց այնքան հարուստ շարք մը ունենալէ հեռու ենք, մեր մոքերը դոնէ մէկ մէկ Ուէսդմինսդր պիտի ըլլային:

ԱՐՇԱԿ ԶՕ ՊԱՆԵԱՆ

ԳԵՂՆԱԾ ԹՈՒՂԹԵՐ

ԿԱԹՆՏՈՒՆԵՐՈՒ ԿԵԱՆՔԷՆ

Ե .

Վայրկեան մը ենթադրեցէք որ անծանօթ տուն մը կը գտնուիք յանկարծ, ու, քեղալի ձեռքով, կին մը մէջտեղը կ'ելլէ, երախայ մը գիրկն առած, թեթեւ՝ դեղնութիւն մը դէմքին վրայ, որ ծննդականի ցաւերուն հետքերը կ'ուրուադրէ աչքիդ: Հինգ-վեց տարեկան աղջիկ մըն ալ, զուարթ, ժպտուն, կը դառնայ մօրը քաջանքին բոլորտիքը: Դուրսեցի է կինը. հոս եկած է կանխաւ, որպէս զի, ի հարկին, զժողովուրդին չունենայ հասկցնել թէ ինքը նոր ծնած է, կաթերը թարմ են:

Ճիշտ այդպիսի պարագաներու մէջ գտանք մեր կաթնտուն , օրուան հացին կարօտ , եւ պայմանելով դուրս կ'ելլենք : Կինը հետեւեալ օրը պիտի գար մեզի , գիրկը թափուր իր երախայէն եւ ստինքները կաթով լեցուն : Ի՞նչ ուրախութիւն կնոջս . ես սլ , ինչ մեղքս պահեմ , ոչ նուազ ուրախ էի : Բայց քիչ յետոյ սկսայ մտածել թէ ինչ պիտի ըլլար կաթընտունին նորածինը , հազիւ քսանօրեայ : Բնութիւնը , մայր բարեգութ , կաթի երկու առատ ծորակ դրած էր անոր մօրը կուրծքին վրայ , եւ մենք , վաղուքն սկսեալ , բռնաբարած ենք անոր մատղշուկ կեանքին իրաւունքը :

Ի՞նչ որ է , կինը եկաւ հետեւեալ առտուն , աղջիկը Մարապետեն-րուն վարժոցը դրած , նորածինն ալ ուրիշի մը խնամքին յանձնած : Իր ամսական ծախքը պիտի ըլլար երկու ոսկի , եւ առածն ալ շատ աւելի բան մը չէր : Իր շահը սա պիտի ըլլար որ ինք , դէթ մէկ տարուան համար , կ'ունենար անվարձ պատսպարան , եւ երկու փոքրիկն ալ անօթի չէին մնար : Երջանկութիւն մըն էր աս իրեն :

Ու տեսնէք ինչ ողբերութեամբ իր գործն ստանձնեց : Ծանր լրջութեան մը տակ ամէն վիշտ , ամէն տխրութիւն ծածկած , վտանգին մէջ անվեհեր քալող մարտիկն պէս , իր պաշտօնը կատարեց խիստ կանոնաւոր ու ճշդապահ : Ո՛չ մէկ բան զգացուց մեզի իր խեղճութենէն , ո՛չ մէկ օր կարեկցութիւն մուրաց աղերսաւորի կերպարանքով , աչքը կուշտ , ձեռքը մաքուր կնիկ մը : Իր այս հանգամանքները այնչափ վստահութիւն ներշնչեցին մեզի , որ իր վրայ ջնջուեցաւ օտարական մարդը ու եղաւ գրեթէ մեր տանը մէկ անհատը : Կինս , երբեմն այնչափ կասկածոտ , իր երախան կատարեւապէս հաւատաց անոր :

Բաւական ժամանակ անցնելէ յետոյ՝ կնոջս հասկցուցած էր որ իր դիտաւորութիւնն էր իր մանչուկը որդեգիր տալ , յաւիտեան չփնտռելու զոհողութիւնն ալ յանձն առնելով : Ինծի շատ ծանր թուեցաւ ատիկա , աններելի կը գտնէի մօր մը համար եւ խժոժութենէ աւելի ծանրագոյն : Ու մանաւանդ շատ անվրդով կը գտնէի մայրը : Ի՞նչ ըսել է , ինչո՞ւ չպիտի լար , ինչո՞ւ չպիտի հեկեկար : Քիչ քիչ համակրանքս դադարեցաւ , ու շատ նպաստաւոր չէի գտներ որ մեր Վահրամը այդ քարէ աղիքներն ունեցող կնոջ մը երակներէն ծծէր իր կեանքին ստածիչ հեղուկը : Ի՞նչպէս յանձնառու կ'ըլլար այդ կամաւոր զոհողութեանը : Իմ հաշուով երբեք արդարացուցիչ պայման մը չէր կրնար գտնել :

Կինը , տեսնելով որ , սղոց ամսականները վճարելէ յետոյ , մանր մունր պարտքեր կը մնան , սկսաւ չբռնած ամսականներէն ալ կանխավճար առնել : Ատկից քիչ քիչ սա համոզումին եկած էր թէ , կաթին չըջանը անցնելէ յետոյ , իր ունեցած կամ երազած բոլոր միջոցներովը չպիտի կրնար տածել երկու կեանք , որ կապուած էին իր կեանքին : Ի՞նչ պիտի

ընէր այնուհետեւ, սպասաւորութեան մտնել հինգ-վեց մէճիտի: Այդ գումարը, իր զաւակներուն պէտք եղած ծախքերուն համեմատելով, աւուայի դեղ անգամ չէր ըլլար. աղջիկ զաւակ ունէր, հասակին հետ նիւթական պէտքերը կ'աճէին: Անկարելի էր զընկա ելլել, ու մէկն ալ չունէր իրեն օժանդակ: Այս հաշիւներուն եզրակացութիւնն էր՝ իր երախտան որդեգիր տալու որոշումը:

— Ի՞նչպէս պիտի զատուիս, կը հարցնէ կինս:

— Ա՛յ, սրտէս արիւն կը քալէ, բայց ի՞նչ ընեմ, ուրիշ միջոց չունիմ: Թո՛ղ երթայ զաւակս, ողջ մնայ, մարդ ըլլայ, ու երջանիկ ապրի: Ես այնպէս կը սեպեմ որ այսօրուքնէ՛ մեռած եմ:

Որդեգրութեան դիտաւորութիւնը՝ որ ի սկզբան ինծի համար սոսկ ինքնասիրութիւն մըն էր, հիմա մարդասիրութիւն մը կը դառնար, գիտակցութեամբ խարոյկին վրայ նետուող ողջակէզ մը՝ ուրիշի սիրուն:

— Ի՞նչ ընեմ, գոնէ զաւակս երջանիկ ըլլայ:

Վերջապէս միջնորդներով գտնուեցաւ մէկը, եւ եկան ըսին թէ լաւ տեղ է, եւ կաթնտուին երախտան զաւակ պիտի ըլլար հարուստ մարդու մը, որ, իր զաւակներովը տուած յաջորդական կորուստներէն բուրրովին յուսահատ, ուրիշին զաւակը որդեգրելու զիմած էր: Կանացի հաւատքով տեսակ մը դարման է աս նոր մահերն արգիլելու: Այդպէս որդեգիր պիտի երթար մանկիկ մը քիչ՝ ու շատ լոյս տանելու տուն մը, ուր սուգը շատ ծանրացած էր սրտերու վրայ:

Որդեգրութեան պայման կ'առաջարկուէր որ երախտային մայրը, առուծախի պէս, թուղթ մը տար ազատ կամքովը, թէ ո՛ր զաւակը իրը չէր: Հաւանութիւն տուաւ մայրը, եւ, իբրեւ վերջին պայման, կ'առաջարկուէր որ ինք իր ձեռքովը դնէր երախտան մարդուն գիրկը:

— Ձէ, հանրմս, չէ, այդ բանը չեմ կրնար ընել: Ամբոսներ անցան ու տղուս անունը չտուի, նոյն իսկ անգամ մը տեսնել չուզեցի. ի՞նչպէս հիմա ձեռքովս օտարին գիրկը դնեմ: Ձէ՛, չէ՛, այդ բանը թող չուզեն ինձմէ:

Ու խեղճ կինը ինքզինքը կը կորսնցնէ վայրկեան մը:

— Թող սեպեն որ ես բնաւ աշխարհի վրայ չկամ: Աստուած միայն գիտէ թէ ի՞նչ կը զգամ:

Այս պայմանը ջնջուեցաւ: Կը մնար որ կինը ստորագրէր թուղթ մը թէ ինք, այսօրուքնէ սկսեալ, կը հրաժարի ո՛ր եւ է իրաւունքէ իր զաւակին վրայ: Պայմանագրին օրինակը ստ է.

«Ես Տիկին Ա. . . այրի Ս. . . ի, ազատ կամքովս կը հրաժարիմ զաւակիս վրայ ունեցած իրաւունքէս, տնայայման, յաւիտեան»:

Եւ որովհետեւ կինը ստորագրել չգիտէ, իր նշանակուած տնուանդ տակ կը քաշէ խաչ մը իբրեւ յաւիտենական վկայ այդ անիրաւ իրաւունքին որ մարդը կապտեց:

Այսպէս գնաց երախան, ոչ կողմը յայտնի է, ոչ տեղը. ու հէք կինն ալ միտքը դրած է քերելով իր երեւակայութենէն փեղատել այդ ծոցածին ծաղիկը, միակ պատկեր իր սիրական ամուսնին, որ տարի մը առաջ ձիւնին տակ սառած էր։ Կինը այնուհետեւ բոլոր սիրովը կապուեցաւ մեր փոքրիկին՝ աներեւութապէս սլաշտելով անոր վրայ հոգեակ մը որ աղքատութեանը երեսէն ճրի ծախեց։

— Ինծի այնպէս կուգայ, Տիկին, որ իմինս է. շատ կը սիրեմ, խիստ շատ։ Կ'ուզէի թերհաւատիլ այդ սիրոյն վրայ. թերեւս կը կեղծէ, կ'ըսէի, մեր ներկայութեանը, Բայց ոչ, սրտանց կը սիրէր, վստան զի, իր սենեկին մէջ առանձին եղած ժամանակը, կը համարուէր այնպէս ախորժանքով, որ չար չուրի ձայնը կը լսէինք դուրսէն։ Իր բոլոր չըջանին՝ այդպէս վարուեցաւ փոքրիկին հետ, եւ ինծի իրաւունք տուաւ կարծելու թէ մեր փոքրիկին վրայ իր փոքրիկը կը պաշտէր։ Եւ մենք ուրախ էինք որ այդ սփոփանքն ունեցաւ, կաթնտուն սրտէն վիրաւորուած։

Իր վարմունքին մէջ ալ գիտցաւ փափկութիւն դնել։ Զատիկին նախընթաց իրիկունը պիտի ըլլար։ Կաթնտուն, յանցաւորի մը պէս շառագնած, կնոջս կ'աղաչէ որ, եթէ անկարելի չի դատեր, երթայ բերէ աղջիկը մէկ օրուան համար, աւելցնելով թէ նախորդ Զատիկին իրենք, երեք հոգի, երկու ամուսին ու իրենց աղջիկը, մէկտեղ Զատիկ ըրած էին իրենց տանը մէջ. այս տարի, ճակատագրին մէկ ճախորդ ակնարկովը, իրենց տունէն ցրուցան եղած հոգմովար փռչի պէս, ինք ամուսինէն որրացած, փոքրիկ մը ուրիշ տրուած յաւիտենական պայմանով, աղջիկէն ալ հեռու, ինչպէս պիտի կարենար հաց ուտել։ Իր մահուան իրիկունը կ'ըլլար ճրագալոյցը։

Կինս ինծի կը դիմէ, ու ես կը ցաւիմ որ սրտի այդչափ զուտ բան մը չէր տնօրինած ինքիւնան այն խորին համոզումով թէ բոլորովին կնոջ սրտի յատուկ էր ատ, արական ձեռք, ու կամքէ անկախ։ Ինչ որ է, ես կ'երթամ կը բերեմ կաթնտունին փոքրիկ աղջիկը, խարտեաչ մտղերով սիրունիկ մը, որ ճամբան կը ցատկւտէ թիթեռնիկի թեւերով, իր մայրիկը զրկելու անուշիկ սիրով օրօրուած, զինովցած։ Ես ալ շատ ուրախ էի։

Նոյն իրիկունը մայրն ու աղջիկը կը ճաշեն մէկտեղ, կը խօսին, կը ճըլուրտան։ Ինծի այնպէս թուեցաւ որ մեր սեղանը ոչ մէկ օր այնչափ բախտաւոր եղած էր քան որչափ այդ իրիկունը, ուր պզտիկ աղջիկ մը իր մօրը գիմաց խնդաց, խօսեցաւ, երգեց, եւ անհուն դորով ու խանդաւառանք, ժպիտի մը պէս թրթռուն, դուրսի պէս տաք, ծիածանի պէս ցօղաթուրմ, վշտաբեկ սիրտ մը տաքցուցին, արիւններու մէջ սառած սիրտ մը։ Այնուհետեւ մեզի սովորութիւն եղաւ բերել տալ աղջիկը ւե մայրը ուրախացնել։

Այդ կինը մէկ տարի մնաց մեր տունը, եւ ոչ մէկ օր դիտողութիւն ընելու տեղիք ունեցանք: Նզական չէ՞ք գտներ դիւղացի կնոջ այդ անխարդախ տիպարը:

Իր մեկնելէն յետոյ՝ մեր տանը մէջ երեքուն առ աջօք պատկեր մը եղաւ ինքը. տրտում, մինչեւ ցմահ տրտում, սեւ չլարչ մը վրան ծալլուած, աչքերը դէպի հեռուն սեւեռած տարտամ նայուածքով, արցունքը քարացած կտակերուն ետեւ, եւ վշտի անհուն սգովը այնպէս համակուած որ կը զգացնէ թէ իր բոլոր մեծութիւնը այդ անմուռն սեւերուն մէջն է: Խեղճ կնիկ . . . :

Ձ.

Առւեր մէկը ճամբորդ մը եկաւ մեզի եւ կաթնտուին կողմէն համբոյրներ բերաւ մեր Վահրամին. ըսած էր թէ անհունապէս կարօտցած է, այնպէս որ շատ գիշերներ անօվ կը լուսնէ երազին մէջ: Ուզեցինք գիտնալ թէ իր սղտիկէն լուր մը բան մը ունէ՞ր, կրցա՞ծ էր մոռնալ, եթէ կարելի է: Ի՞նչ մոռնալ. թարախով լեցուն դոցուած վէրքի մը պէս՝ բացուած էր սրտին վէրքը: Բայց ինչ կրնար ընել. ինք խաչանիշ օտորագրութիւն դրած էր յաւիտենական պայմանամուրհակին տակ, կամք յայտնած էր որդեգրութեանը մասին, ուստի չէր կրնար ներել իր դիւղական ամբարտաւանութեանը որ հետաքրքրութիւն ցուցնէր յայտ յանդիման, ու, խօսքին դրժող մարդու մը պէս, թքածը լիզէր: Որդեգրութիւնը որդեգրութիւն էր, միայն թէ կ'ազաչէր մեզի որ գոնէ մենք գիտնանք թէ ինչ եղած է իր սղտիկը, փոյթ չէ որ իրեն ալ բան մը չյայտնենք:

«Գիտնանք ու բան մը չյայտնենք», ասով կը գոհանար մայրը: Ի՞նչ դեղ սկտի ըլլար սա իր վէրքին, իր մայրենի սիրտը զիտէր միայն: Իսկ ինչ որ մենք գիտցանք իր փոքրիկի մասին, սա էր թէ տղեկին հայրագիրը, իրապէս մեծատուն մարդ մը եղած էր, որ աչքին առջեւ տեսնելով իր զաւկներուն յաջորդական մահերը, տեղէ տեղ փոքրիկ մը գտնելու վազած էր եւ վերջին շունչը մինչեւ Պոլիս առած: Հոս, երախտան գտնելէ առաջ, կաթնտու մը վարձած էր, եւ ինչ որ կրնար սէտք ըլլալ փոքրիկի մը, կանխա՛ն պատրաստած: Մեզի ըսին թէ մարդը, երախտան տեսնելուն պէս, խաչ կը հանէ դողդաղով, կը համբուրէ, եւ հետեւեալ օրը կը մեկնի Սեւ ծովու ճամբով:

Կ'ընդունիմ որ փոքրիկը շատ լաւ խնամուի. թերեւս մէկ երկու ծառայ իսկ ունենայ, եւ չթողուն որ փռչի հատիկ մը անգամ իյնայ անոր թաւչէ լաթերուն ու յօնքերուն վրայ. կ'ընդունիմ նոյնպէս որ այր ու կին անոր արեւովը երդում ընեն, անոր վրայ հօգի տան. բայց եւ

այնպէս եսասիրական չե՞ս, զուտ եսասիրական հաշիւ մը որ կը նշանակէ մարդ իր օրատետրին մէջ՝ նոր գնուած կալուածի մը գլխացքը։ Այդ փոքրիկը իրենց ունեւոր տանը թանձր մթութեան ու մահերու սեւերուն մէջ լուսի ճառագայթ մը եղաւ։ Երկնքի լուսամուտներէն իջաւ. ո՛չ մօր մը հոգիին ճաճանչն էր. ու թղթի կտոր մը, խաչանիշ ստորագրութեամբ վաւերացուած, մկրատեց զանի աղքատութեան շնորհիւ։

Ու այսօր ալ ո՛չ մէկ կապ այդ հէք մօրը հետ, որ, խաչին սեւ դծերուն վրայ զրուած հաւատքին վրայ հաստատ, ստիպուած է յաւիտեան չլիչել զանի, եւ լռիկ, բոլոր կեանքին մէջ, պիտի ձգտի դէպի չարչրկող անստուգութիւն մը, անորոշ կէտ մը, անուրջքի մէջ դէպի թրթռուն լոյսն երկնցող անդամալուծի մը պէս։

Հ Ր Ա Ն Դ

ԿԵՌՀԱՐԴ ՀԱՌԻԲԴՄԱՆ

(GERHART HAUPTMANN)

Գերման երիտասարդ իրապաշտ գրականութեան ամենէն հետաքրքրական դէմքերէն մին, ամենապարմանին ու միեւնոյն ատեն մին ամենէն աւելի ներոյթներէն, որ ինքը արտայայտութիւնն ըլլալով ներկայ ոգւոյն, ընդհանուր մարդկային ձգտումին, ցաւակցող հոգի, գրականութեան մէջ իրեն համար նոր ճամբայ մը բացած է, ազդուելով իսպնէն որուն «Ուրուականներ»-ը իր մօքին խօսած է. ինչպէս Տասգայելսքին ալ խօսած է իր սրտին։

Պերլինի գրականութեան պատնէշին վրայ է հիմա, ու զանազան ուղղութիւններու բաժնուող քննադատներ գտնէ մէկ կէտի վրայ համաձայն են թէ Հաւրգման մին է ամենէն աւելի օժտուած միտքերէն, եւ թէ հակառակ իր իրապաշտ ուղղութեան, իր մէջ ունի բանաստեղծական աշխարհ մը որ Գեղեցիկին իրաւունքը կը ճանչնայ, հոգիի մթութիւններուն մէջ պտըտելով ու հասարակութեան ստորին խաւերուն մէջ իջնելով հանդերձ։

1885 ին իրրեւ գաղափարապաշտ (idéaliste) յոռետես , քերթուածով մը «Promethidenlos» կը կատարէր իր սկանակի փորձը որ սակայն առանց նշմարուելու անցնելէ վերջ , յանկարծ առաջին թատրերգութեամբ մը 1889 ի աշունէն սկսելով Կէսհարգ Հաուբդման գրական շրջանակներու մէջ ամենէն աւելի կրկնուած անուններէն մին կը դառնար ու միւս կողմէ իր բեմի վրայ բերած իրականութիւններովը կը բախէր դասականներու տոեղութեան ու նողկանքին : Բայց իր գրական հակառակորդներն էին որ կը խոստովանէին նաեւ թէ Հաուբդմանի գրածներուն մէջ տաղանդ մը , խրտուն բան մը կայ որ մարդուս մինչեւ սիրտը կը թափանցէ , ու իր այդ ձիրքին համար , իրենց ցաւակցութիւնը կը յայտնէին , որ զսէն էր նոր մտորուած դպրոցի կարծիքներուն , եւ ձիւղ անառակ որդիին պէս եթէ Հաուբդման իր այդ մտորութենէն դառնար , այդ քննադատները պատրաստ էին իրեն ամենէն մեծ պատիւները ընելու :

Հետզհետէ հակառակ կողմին տեղի տալովը հանդէպ Հաուբդմանի մին քան միւսը աւելի տոկուն դարձող գործերուն , մարդ կը վարժուէր — նոյն իսկ իր հակառակորդները — իր գրելու եղանակին , ու կը ճանչցուէր անկից վերջ ինքն իրեն համար իբր անկախ գրական անձնաւորութիւն , ու իրաւունքը կը տրուէր իրեն՝ գրականութեան մէջ իր սուսնձին գոյութիւնը ունենալու : Այժմ Հաուբդմանի եւն է որ կը ճանչցուի , ու ինքը , իր ուղղութեան ներքեւ առնելով ուրիշներ , այդ ուղղութեան զլուխն է , իր կողմէ միշտ աշխատելով այդ եւն աւելի պայծառ դարձնելու :

*
* *
*

Այն ժամանակ երբ գերման իրապաշտութիւնը իր առաջին թուիչները կ'առնէր ու միեւնոյն ատեն իր յառաջապահները դէմ առ դէմ կուգային քննադատութեան հետ , այնտեղ արդէն գերմանական Պառնասի պետերը իրենց զլուխը կ'երերցնէին իւրաքանչիւր իրապաշտ գործի համար , որ պահանջէր արդիւնք՝ իր բոլոր ոյժովը կ'արտայայտուէր . ու խոստովանելով թէ յիշուի մտածումի պտուղ էին այդ գործերը , սակայն ամենքը միաձայն կը դռնէին խօսքը ուղղելով իրապաշտներուն . «Այո՛ , քնարերգութիւնը շատ լաւ է . զիւցաղներգութիւնը կարող է դեռ իր բարձրութեան մէջ մնալ , բայց ներոյժ թատրերգակ մը չունիք դեռ : Ո՛ւր է ձեր Շիլլերը , ձեր Շէքսպիրը , ձեր Լէսինկը , ձեր Կէօթէն» . ու ամենէն վերջը կ'աւելցնէին . «Դուք ոչ մէկ թատրերգակ ունիք» :

Այսօր իրապաշտ գրականութիւնը իր թատրերգական սեռի զլուխը ունի Հաուբդմանը եւ միշտ պատրաստ է վանի դասական-թատրերգա-

կան ամենադժուար մտքերու Շէյքսպիրի ու Շիլլէրի հետ բաղդատութեան դնելու ու յետոյ իրապաշտութաւորեցութեան Շէյքսպիրը անուանելու: Բայց Հաուսդաման իր աչքին առջեւ չունի Շէյքսպիր մը կամ Շիլլէր մը, ինքն իրեն յատուկ տաղանդն ու իրեն յատուկ լեզուն ունի: Ազատ իր զգացումներուն ու մտածումներուն մէջ, իր դրածներուն մէջ ալ չունեն ունի ազատութեան երգչի: Իր անձինքը կը կանգնին մեր առջեւ՝ մարդկային, ու կեանքով ապացուած. ու նոյն իսկ ասպաղայի մը մէջ ուր մեր այսօրուան տառապանքէն ու կռիւներէն մարդիկ ոչինչ պիտի գիտնան՝ որովհետեւ ճոր ցաւեր պիտի ունենան ասլերու համար, ուր մեր աշխարհայեցողութիւնները ու մտածելու եղանակը անձանոթ պիտի դառնայ անոնց, նոյն իսկ այդ ասպաղային մէջ միշտ պիտի ասլերին կէսհարդ Հաուսդամանի անձերը, ճիշդ ինչպէս Սոփոկլէսի մը, Շէյքսպիրի մը անձերը կ'աղբին այսօր, որոնց արտաքին ձեւն ու եղանակը այլեւս մենք չենք հասկնար եւ որոնց ուրախութիւնն ու ցաւը սակայն կարող ենք միշտ միասին զգալու, որովհետեւ այդ անձերը մարդկային են ու այդ պատճառով միշտ ճշմարիտ ու հասկանալի:

*
* *
*

Հաուսդամանի սկզբնաւորութիւնը գրականութեան մէջ ազատ չէ եղած բոլորովին գրական ու արուեստագիտական արտաքին ազդեցութիւններէ, ճշմարիտ Գերմանացի բանաստեղծի տիպարի մը պէս սկսած է, զրեւով իր առաջին մեծ քերթուածը, որու մէջ քիչ մը աւանդական եղանակով ու արուեստով երիտասարդ միտքը իր հաւատքի, սիրոյ, յոյսի խոստովանութիւնները կ'ընէ:

Սոյն քերթուածէն վերջը բանաստեղծութիւններ գրողը կը յուզուէր խիստ իրապաշտ տեսութիւններով գրուած գրքէ մը որ իրեն կը մատակարարէին Հօլձ կամ Շլաֆ, ու հետզհետէ բաժնուելով իր զաղափարապաշտ յուստեսի իտեպէն արուեստին նպատակ կ'ընդունէր զուտ իրապաշտութիւնը: Արտաքին ազդեցութիւններէ կազմուած՝ իր հոգիին շուրջ դարձող մղումը հետզհետէ կը փարատուէր իրապաշտութեան արեւին հակազդեցութեամբ ու դուրս կուգար ինչ որ սկարզն էր, ինչ որ Հաուսդամանի հետ միասին ծնած էր:

Իր յատուկ տաղանդի գիտակցութիւնը, գիտը, ճիշդ սրտի դիտի կը նմանի: Հարիւրաւոր տղիկներու մէջէ՝ կ'անցնիս առանց բան մը զգալու, բայց յետոյ, յանկարծ, կուգայ մէկը որու համար կ'ըսես դուն. — «Աս է իմն, տակից զատ ոչ մէկը կ'ուզեմ»: Միտք մըն ալ ճիշդ այս եղանակով, հարիւրաւոր ճամբաներէ կ'անցնի, բաղմամբ ուղղութիւններու մէջ կը մտնէ բան մը կարենալ գտնելու համար ինչ որ ուրիշ-

ներէն մինչեւ այն ժամանակ չէր գտնուած դեռ։ Ուշ կամ կանուխ, բայց որ մըն ալ ինքզինքը ճիշդ ճամբուն մէջ կը գտնէ ու այն ատեն ալ առաջ, միշտ առաջ։ Հաուրդմանի համար իր ներքինը, իր խառնուածքը պայման մըն էր որով ինքը իրապաշտ կը դառնար։ Ոչ թէ ուրիշներու պէս որոնք կամ դուրսէն ազդուելով եւ կամ պարզապէս նորածեղութեան հետեւած ըլլալու համար կը մոռնեն իրապաշտութեան դրօշակին ներքեւ, այլ իր էութեան մէջ գտնուող օրէնք մը կ'ստիպէր իրեն որ իր դրածներուն իրրեւ ուղղութիւն ընդունէր գիտողութիւնը։

* * *

Իր էութեան մէջ տիրող օրէնքին հպատակելով է որ իր առաջին իրապաշտ թատերգութիւնը կ'արտադրէ «Vor sonnenaufgang» (Առեւին ծագելէն առաջ)։

Իր հօրենական տունը կ'ապրի Հէլէնէ, առողջ ու կայտառ գիւղացի աղջիկ մը։ Հայրը կատաղի արբեցող մը ու մայրը կոպիտ, կրթութենէ զուրկ կին մը որ կ'ապրի իրեն մօտաւոր ազգական երիտասարդի մը հետ զոր միշտ իր աղջկան նշանածը կը նկատէ։ Տունը կ'ապրի նաեւ ուրիշ երիտասարդ մը, երկրաչափ Հօֆման, որ միայն դրամին համար Հէլէնէի մեծ քրոջը Մարթայի հետ կ'ամուսնանայ։ Հէլէնէ, իր քեռայրին մօտաւոր զարգացմանը պատճառով, զինքը տանը մէջ միակը կը գտնէ որու հետ կարողանայ խօսակցիլ։ Բայց Հօֆման, արգէն ստորին տիպար մը, դձուճ տարփանքով կ'ուզէ օգտուիլ իր վայելած առաւելութենէն ու բաղձանքներ կ'ունենայ այդ անմեղին մասին։ Մարթա որ իր հօրը խմելու մեղութիւնը ժառանգած է, նոյն խիւ իր մատղաշ տղաքներուն օղի կը խմցնէ, տղաքներէն սչ մէկը կ'ապրի։ Այս եղեռնագործութեան որջին մէջ է որ կուգայ Լօթ, Հօֆմանի ուսանողութեան ժամանակի բարեկամ, հիմա ոգեւորուած ընկերվարեան որ նոյն տեղի գործարաններու կացութիւնը ուսումնասիրելու համար եկած է, այն գործարաններուն մէջ ուր Հօֆման խեղճ մարդիկ չարաչար կը գործածէ, բան մը որ սկիզբները Լօթ մտքէն անգամ չանցուներ։ Հօֆման, սկիզբները իր բարեկամը շատ լաւ կ'ընդունի ու կ'աշխատի զայն իր անգործական գաղափարներէն հեռացնելու։ Լօթ իր գաղափարներուն մէջ անդրդուելի է, պատրաստ անոնց օլաշտպանութեան համար ամեն զոհողութեան, նոյն խիւ կեանքը վրայ տալու։ Ինքը իրենը չէ, ընդհանուրինն է։ Ինչ որ իր եսական անձին համար կը փափաքի, կեանքով լեցուն առօրջ աղջիկ մըն է զոր կարենայ իրենը անուանել, ու այդ աղջիկէն որուն իր կեանքը պիտի ուզէր կապիլ՝ կը պահանջէ մօտաւոր ու մարմնական առողջութիւնը։ Ոճրագործութիւն կը նկատէ հիւանդատ

մարդոց տղաք արտադրելը , քանի որ այդպիսիները իրենց տղաքներուն կը ժառանգեն իրենց հիւանդութիւնը : Իր ճամբուն վրայ Հէլէնէի կը հանդիպի որու քաղցր բնականութիւնը զինքը կը շահի , որու մաքուր եռանդուն հոգին կը գերէ զինքը : Փոխադարձաբար աղջիկն ալ Լօթի մէջ կը տեսնէ պատուաւոր , մտացի , անշահասէր եւ զարգացած մարդը որուն առաջին անգամ կը հանդիպէր մինչեւ հիմա : Երկուքն ալ իրար կը սիրեն : Լօթի եւ Հէլէնէի սիրոյ տեսարանները բանաստեղծական ամենագեղեցիկ էջեր են թատրերգութեան մէջ : Նոյն իսկ հին դասական մտքեր , Հաուբեգմանի հակառակորդները , այն տեսարաններուն առջեւ իրենց հիացումը չեն կարողացած զոպել : Նոյն ամսուան մէջ երբ Լօթ իրբեւ անկանոն մարդ կը ստիպուի Հօֆմանի տունէն դուրս ելլել , կ'իմանայ թէ իր սիրականը գինովի մը աղջիկն է , թէ անոր քայրը նմանապէս արբեցող մըն է եւ թէ իր որդիքը ծնունդէն թշուառ են : Սրտի մեծ ցաւով , բայց առանց մնաս բարովի կը թողու տարակուսելի Հէլէնէն : Երբ խեղճ աղջիկը վերհասու կ'ըլլայ իր սիրտն ու ապագան ջախջախող դժբաղդութեան , կ'առնէ քեռայրին որսորդի դանակը ու կը զարնէ ինքզինքը , մինչդեռ դուրսէն , արբած , անասնական հայրը իր խեղդուկ երգովը կ'ընկերանայ ներսը իր աղջկան կատարած ահաւոր տուամին :

Իսպէնի «Ուրուալիսներ»ը ու Հաուբեգմանի սոյն գործը «Արեւու ծագեցէն առաջ» ընկերական գրականութեան միեւնոյն ատտիճանին վրայ են . ու երկուքն ալ նոյն տխուր , բողբոջ ազատական են միլլութեան դէմ ու ցաւակցութիւնը գէպի միլլութեան ժառանգաւորները , բնական ծրէնքներու զոհերը : Յետոյ , պաշտպանութիւնը իւրաքանչիւր մարդկային իրաւունքի : «Ուրուալիսներ»ու մէջ ժառանգուածը սեռային խօթութիւնն է , ու «Արեւու ծագեցէն առաջ»ի մէջ՝ արբեցութիւնը . իսկ Իսպէնի թատրերգութեան Տիկին Ալվինի անհատապաշտութիւնը (individualisme) կը համապատասխանէ Լօթի ընկերվարապաշտութեան : Երկու չէնքերն ալ միեւնոյն հիմնաքարերը ունին , ամուր , որ սակայն երբեմն կը ցնցուի : Երկուքն ալ կրթողներն են ընկերութեան տխրութիւններուն : «Արեւու ծագեցէն առաջ»ը ալքօլականութեան աւերումներու յիշատակարանը կարելի է անուանել :

*
* *

Հակառակ քննադատներու սրտնք իր առաջին գործը անուանեցին յանցադարտ ու իր անձն ալ ոճրադործ , ինքը կապոյտ , երազող աչքերովը անդորրութեամբ կը նայի իր շուրջ բարձրացող կատաղի աղմուկներուն : Իր օրորոյցին մօտ չէ երգուած որ ինքը ապագային աշխար-

հի անդորրութիւնը վրդովեցներէն մին ըլլար: Անդորրութեամբ նորէն կը քաջուի Պերլինի մօտ Էրքնէր իր գիւղական տունը ու այնտեղ կը գրէ իր երկրորդ թատերերգութիւնը 1890 ին: Բնութանեկան ազդաներու գիրքն է այդ թատերերգութիւնը «Die Friedensfest» (Անդորրութեան տօնը): Այս թատերերգութիւնը գրած ատենն ալ միշտ իր աչքին առջեւ ունեցած է Իպսէնի «Ուրուականներ»ը: Բայց նորէն, առանց առաջնորդի իր մասնաւոր ուղին ընթացած է. ներկայացուցած է այնտեղ ինչ որ ինքը անձնապէս գիտած է: «Vor sonnenaufgang»-ի մէջ, ամբողջ հասարակութիւն մըն է որ կը փոտի, կը տարտղնի. «Die Friedensfest»-ի մէջ ամբողջ ընտանիք մըն է նոյն բախտին վիճակուած: Հաուսբանի նպատակը եղած է միշտ իրողութիւնը իր տխուր սոսկական ձեւին մէջ ներկայացնել առանց ուղեւոր դայն մասնաւոր զգուշութիւններով մեղմացնել, եւ երբեք ուշադրութեան չէ առած հասարակութենէն քաջուելու պէտքը իրողութիւնը իր մերկութեան մէջ ներկայացուցած ատեն, եւ ոչ ալ գեղեցիկագէտի գեղեցիկ օրէնքները ուղած է ղիտնալ: Այս թատերերգութիւնն ալ ինչպէս առաջինը Պերլինի Freie Bühne (Ազատ թատրոն) վրայ կ'երեւար ու հասարակութեան կ'ազդէր աւելի երկիւղ քան թէ զգուանք:

* * *

1891 ին իր երրորդ թատերերգութիւնը բեմի վրայ կուգար ու միեւնոյն ատեն կը դառնար իր գրածներուն ամենէն աւելի ժողովրդականը «Einsame Menschen» (Մենաւոր հոգիներ) ամենէն աւելի յոռետեսը:

Հաուսբան իր այս գործին մէջ կը մերկացնէ ժամանակակից հոգիներու ամենէն նուրբ ջիւղերը: Այս թատերերգութեան մէջ ի ըյս բերուածները ամենքն ալ բարի մարդիկ են որոնք սոսկայն մինչեւ մահը իրար կը չարչարեն: Անհամաձայնութիւնը իրենց մէջ աւելի յառաջ կուգայ կեանքի մէջ ունեցած իրենց տարբեր կոչումներէն քան թէ իրենց նկարագիրներու զանազանութենէն: Ծնողքն ու տղաքը, այրն ու կինը եւ նոյն իսկ երկու հակառակորդուհիները սրտանց իրար կը սիրեն, բայց իրար չեն հասկնար: Այրը, որ սրբիական, ամուսնական, հայրական պարտաւորութիւններ ունի, իր խոր գգացումներուն ու բարձր դադափարներուն մէջ ինքզինքը դէմ առ դէմ կը դռնէ օտար ազջկան մը հետ որ զինքը այնքան լաւ կը հասկնայ, եւ ահա իր միւս պարտաւորութիւններու մէջ կը սկսի թերանալ: Եօհաննէս Ֆոքերտտի (այրը) եւ Աննա Մահրի օտար ազջիկը) միջեւ, առանց սեռային նկատումներու կը հաստատուի բարեկամութիւն մը որ սոսկայն ուրիշներէն տարբեր կերպով կը մեկնուի, ինչ որ խիստականին մէջ չէ: Սոյն երկիւղը վտան-

գին առջեւ, կերպով մը վտանգին վաւերացումը կ'ըլլայ: Այդ երկու հոգիներու կապակցութիւնը որ միայն ինքն իրեն համար բացատրելի է, հանրային բարքի օրինադրքին համաձայն կը կորսնցնէ իր անքննադատելի մաքրութիւնը: Այն վայրկեանին երբ այդ երկու սրտերը ստիպուած են իրենց կապակցութեան թեւերը փեղւտելով իրարմ, բաժնուիլ, կը սկսին երկուքն ալ արիւնիլ ու մէկը բոլորովին կը պատուի: Բայց ինչ որ ալ կարծենք, այդ այնքան կուլիտ, այնքան տմարդի, այնքան աղմկայող, այնքան չարակամ ներկայացուողները ամենքն ալ խակոկանին մէջ բարի են, ու սէրը սիրով է որ կը չքանայ: Այն մութ ուժերը որոնք մարդէ գէպի մարդը կ'անցնին առանց չար նպատակի, ամենաբարի հաւատքով, մանաւանդ յանուն Աստուծոյ, կը սարսեն ամբողջ գրուածը տալով անոր բանաստեղծական հով մը: Ու այդ բանաստեղծութիւնը թատրերգութիւն կը դառնայ, որովհետեւ այդ մարդիկը ամենքն ալ մեզ կը ներկայանան միս ու արիւն, ամբողջ կեանք, մեր զգացումներու, մտածումներու եղբայրները: Հաուրդմանի կոչումը առաքելութիւնը եղած է գերմանական բեմին վրայ մարդկային արիւնը բերելու: Հաուրդմանի մէջ մարդ գործողութիւնը չի փնտեր, որովհետեւ հոն, ամենէն աւելի մարդկային գործողութիւնը մարդու կուրծքին ներքեւ է որ կը կատարուի: Ոչ միայն մոլեգին կռուիները, իրար խաչաձեւող սուրերը, սպանումներն ու խողխողումները, այլ նոյն իսկ յուզուած, տխուր, տրուիտն սիրտը գործողութիւն մը, թատրերգութիւն մըն է: Հաուրդման ձօնած է իր «Մեկնակեացներ»ը «անոնց որոնք այդ կեանքը ապրած են», ինչ որ անգամ մըն ալ կ'ապացուցանէ թէ այդ խաղին մէջ մարդիկ են որ կ'ապրին:

Einsame Menschen արուեստագէտի գործ մըն է լուրջ եւ զուտ: Այդ գրուածը ընթերցողին կ'ազդէ, կը յուզէ անոր կարեկցութիւնը ու անոր մտածումները շարժման մէջ կը դնէ: Եթէ այդ գործը մեծ տեւական տպաւորութիւն մը յառաջ կը բերէ, պատճառը միայն այն չէ որ ապրող անձերու զգացումներն ու մտածումներն ընթերցողին կը հաղորդուին, այլ խորութիւնն է, որով Հաուրդման այդ ամենքը զգացեր, մտածեր ու հասկըցեր է:

*
* *
*

«College Crampton»ը, իրրեւ զաւեշտ, Հաուրդմանի գրական գործունէութեան նոր դոյն մը կ'աւելցնէր, եւ ունէր միշտ իր մէջ գէպի բնութիւնը հաւատարմութիւն ու զխաւորաբար ձգտումը մոլութիւն մը ձաղկելու, միայն թէ այս անգամ մոլութիւնները իրենց ծիծաղաշարժ կողմէն նայուած: Միեւնոյն տարուան մէջ, 1892 ին, Հաուրդման հրա-

պարակ կը հանէր իր գործերէն ամենէն տոկունը, թերեւս մին իր ապագայի գլուխ-գործոցներէն, «Ուսայնագործերը» (Die Weber), ամենէն նշանաւորը գերմանական իրապաշտ գրականութեան: Սոյն գործին մէջ Հաուբըման առանց թողելու իր սովորութիւնը, փոքր մանրամասնութիւններու խորը մտնելու, տիրապետած է նաեւ ոճին: Գրական ազգաբանութեան մէջ Զոլայի «Germinal»-ը եւ Հաուբըմանի «Die Weber»-ը մօտաւոր ազգականներ են, թերեւս եղբայրներ: «Ուսայնագործները» լայն, դիւցազնական դիտողութիւններով կազմուած պատկեր մըն է 1840 ի Շիլլիական սոսոյիսագործ հասարակութեան խեղճ անօթի վիճակին զոր հիւսիսային Գերմանիայի մէջ 1848 ին պատահած շարժումին նախնականքը կարելի է համարել: Սոյն խաղին մէջ գլխաւոր անձնաւորութիւն չի կայ. դիւցազնը, ժողովուրդն է: Անօթութեան տուամն է որ իր բոլոր ուժովը հասարակութեան աղիքները կը քամէ:

«Ուսայնագործները» իրեն յատուկ դեղեցկութիւնը ունի. հեղինակը ինքն է որ դեղեցկագիտութեան օրէնքները կուտայ: Որովհետեւ Շիլլի դեղեցկագիտական ուրիշ օրէնքներ ունէր, պէտք չէ որ մարդ Հաուբըմանը ստիպէ Շիլլիեան այդ օրէնքներուն հաւատարիմ մնալու: Ինչ որ քննադատները կը հարցնեն, սա է թէ — Հեղինակը իր նիւթին համապատասխան ձեւը գտած է եւ թէ իր նիւթը պէտք եղածին պէս արտայայտած է: Այդ քննադատներու հարցումին քով ուրիշ հարցում մըն ալ, մարդկային, բնական հարցումը. — Հեղինակը կ'ազդէ՞ մեր սրտերուն: Երբ «Ուսայնագործներ»-ու հեղինակը դրական ու դեղեցկի կերպով կը պատասխանէ այդ երկու հարցումներուն, այլեւս պէտք չունի դեղեցկագիտական օրինազիրք մը բանալու:

* * *

Գերմանական իրապաշտ դպրոցին մէջ «Ուսայնագործներ»-ու հեղինակին ազդեցութիւնը մեծ է այսօր: Ինքը եղած է իրապաշտ թատրոնի վերջնական, ամենամուր հիմնողը:

Գեռ երեսուն երեք տարեկան է, եւ ապագան իրմէ չառ բաներ կը սպասէ:

Հաուբըմանի գրածներուն մէջ իմաստասիրական մտածումներու հարստութիւն չի կայ, բայց իր դիտողութիւնները մտածումներ են, որոնք նաեւ մտածել կուտան: Իր դիտելու ձիրքին կը միացնէ նաեւ հաւատարմութիւն դէպի բնութիւնը: Իսկ ինչ որ իր գրածներուն մէջ հմայքն է, բարի հոգին է այն որ ինքը ունի:

Լայրցիկ

ՄԻՔԱՅԷԼ ՇԱՄՍԱՆՃԵԱՆ

Մ Ա Յ Ի Ս Մ Է Կ Ը

(ՅԻՇԱՏԱԿՆԵՐ)

Արեւելքի վայելատենչ ու զգայնական բանաստեղծութենէն բան մը չկայ Մայիս մէկի այդ հովուական խրախճանութեանը մէջ, զոր՝ հին աւանդութեան մը հաւատարիմ՝ մինչեւ այսօր կը տօնէ Պսլոյ ժողովուրդը։ Խոտին վրայ զլողորելու սովորութիւնը՝ անխախտ պահուած հասարակութեան նուազ կրթեալ մասին մէջ, մարդագետիններու մէջ ու լեռներու վրայ կաթի դաւաթներ սլարսելու հաճոյքը՝ որով մարդիկ՝ ամենէն բնական սնունդով՝ իրենց առաջին սնունդը՝ կը բարեւեն ամբողջ բնութեան յարութիւնը, տեսակ մը կրկնութիւնը չէ՞ այն պաշտամունքին զոր հին յոյները, իրենց գերազանցապէս խորհրդանշանական կրօնքին մէջ, ունէին Մայր բնութեան հանդէպ։

Ո՛րչափ յանկուցիչ է տեսարանը դաշտերուն ու բլուրներուն, որոնց անանջի բողբոջներուն վրայ՝ մարդկային սեռին բողբոջներն են մանաւանդ, տղամարդիկ ու աղջիկներ՝ որ կեանքին ու անոր վայելմանը հաճոյքները կը պատկերեն՝ զեղուն արտայայտութեամբ։ Ներդաշնակ երգերը՝ որոնց մէջ սիրոյ խօսքերը՝ այնքան մատաղ բերաններէ արտասանուած՝ մեղեդիի մը ազդեցութիւնը կ'ընեն առ Մեծ Սէրն ուղղուած, ծիծաղները՝ որոնք դեռահասութեան ու գեղեցկութեան փառարանութիւններն են, կարծես — աղօթքներէ ազդու փառարանութիւններ — Մեծ Նորողչին փառքին ձօնուած, վազվրտութիւնները՝ պզտիկ անկումներով՝ որոնք երկրպագութիւններ են կանանչը պազնելու համար, կանանչը՝ յոյսի ու սիրոյ յատկանիշ . . . որչափ հեշտին է տեսարանը։

*
* *

Երբեմն, սակայն, տարօրինակ մօտաւորութիւններու առիթ է այդ խրախճանութիւնը. ու երիտասարդութեան խօլ ուրախութեանը ազդեցութենէն զերծ դիտուելով՝ ինչ ազդու դասեր կան անոր ընծայած տեսարանին մէջ։

Եթէ ունեւորները կրնան կառքերով հեռուները երթալ՝ իրաւքնէ լեռներու, անմշակ բնութեան նշանն ու սլատկերը ունեցող դաշտերու մէջ տօնելու համար «Մայիս մէկ»ը, աղքատները իրենց թաղին, իրենց գիւղին մօտաւոր դաշտովը կամ բլուրովը ստիպուած են շատանալ. դաշտ կամ բլուր՝ ուր կարելի է առանց շատ անօթենալու երթալ։

Ու յաճախ՝ այդ դաշտը կամ բլուրը, գեղին մօտը գտնուող այդ մինակ կանաչազարդ տեղը, յաւիտենական նինջի վայրն է, ուր աղքատները, մարդկային մարմիններ ծածկող հողակոյտներուն քով, գերեզմանաքարերուն կրթնած, կամ կաթի դաւաթը անոնց վրայ դրած՝ կը տօնեն մայիսի մէկը, բնութեան այդ գերազանցապէս ուրախ տօնին մէջ իսկ՝ իրենց մօտ ունենալով կեանքի ունայնութեան ու վշտերուն պատկերները:

Խասգիւղի մէջ մանաւանդ, ուր անցուցած եւ տղայութեանս առաջին տարիները, մայիսի տօնը կը կատարուի երկու բլուրի վրայ՝ ուր գարնան վայելքները կեանքի ունայնին վկայարաններուն անմիջապէս քովը գտնուելով, ամենէն ուշադրգիւ պատկերը կը կազմեն:

Պատէմիքի ու Չըգսալընի բլուրներն են անոնք. բլուրներ՝ որոնց առաջինին վրայ է հայոց գերեզմաննոցը եւ որու բարձունքէն ամենէն դիւթական տեսարաններէն մէկը կը պարզուի Էյուսլի բլուրներուն, Ոսկեղլիւրի վերի մասին կղզեակներուն ու Քեաղըտօսանէի հովիտին վրայ, մինչեւ երկրորդէն՝ ուր մեռելներու ամբողջ աշխարհ մը կայ, հրէից գերեզմաննոցը, Օդ-Մէյտանի սարահարթն է որ՝ խորունկ ճորի մը վրայ, կանանչներու ու լեռնային ծաղիկներու պսակ մը կը կազմէ:

Այս երկու տեղերէն Պատէմիքն է սակայն, (կամ եր տղայութեանս տեսնը, քառորդ դարէ աւելի առաջ, որովհետեւ անկէ ի վեր երբեք մայիսի սկիզբը Խասգիւղ չեմ գտնուեր) որ ամենէն աւելի յաճախուած էր:

Խարխուկ, հին սրճարան մը կայ հոն, մեռելաթաղներու եւ սգաւորներու կայարանը, ուր ձմեռը՝ բուքին տակ մեռելը թաղելէ ետքը, անոր հոգւոյն համար աղբականներուն հետ մէյ մէկ օդի կը պարպեն տէրտէրն ու ժամկոչը, ու ամառը պաղ ջուր ու խահուէ կը խմեն «Աստուած հոգին լուսաւորէ»ն կրկնելով: Տխրութեանց այս տեսակ ժը հանգրուանը՝ որուն տէրը գերեզմաննոցին անվճար պահապանն է, ու գեւորութեան եւ ուրախութեան ձեւեր կ'առնէ մայիսի առաջին օրը: Տերեւներով ու կանանչներով կը զարդարեն անոր մուտքը ու պատուհանները, վայրի ծաղիկներէ ըղորուած պսակ մը կը կախն դուանը վրայ, որուն առջեւ, բերանը խոտով գոցուած շիշերու մէջ կաթը՝ խաշիս, առանց ջուրի - ինչպէս կը հաւաստէ խանութին տէրը իր լալկանի ձայնին ուրախութեան շեշտեր տալու ջանքով — կը մատակարարի ձկնորոններու, եւսալիներու եւ աշխատաւորներու ընտանիքին ու զաւակներուն, որոնք հոգեկան ճգնարիտ զուարճութենէ աւելի, ընդունուած սովորութեան մը հպատակելու պարտաւորութեամբ ուրախ են այն օրը:

Հոն, Պատէմիքի այդ բլրակին վրայ տեսեր եմ կեանքի ամենէն տխուր պատկերներէն մէկը, որ տղայ հասակի բոլոր ուժերն զգացողութիւններուն պէս, անջինջ մնացեր է մտքիս մէջ եւ զոր երբեմն կը նորոգէ երեւակայութիւնս երազներով՝ այլանդակ փոփոխութիւններու ու սարսափեցնող մերձեցումներու առարկայ ընելով զայն:

Դիւ կամ ԴՅի մայիսը ըլլալու է, օդէկ չեմ յիշեր, Տասային ընկերակցութեամբ, մեզի, եղբայրս ու զիս, զրկեր էին Պատեմիքի, բազմութիւնը տեսնելու համար. մայրական հոգածութիւնը տունէն տուեր էր կաթը, որպէս զի սրճարանին դուռը ծախուած օսլայով ձերմկցուած ջուրը չխմենք, ու Տասային ստակ տուեր էին — ամբողջ մէկ Կերեմի, մտածեցէք անգամ մը, խնդրեմ — չաքար եւ պտուղ գնուելու համար:

Ու լեռը դացինք սքեռալով, յոյն աղջիկներու ու հրէուհիներու երգերը մտիկ ընելով, երբեմն սրտմտելով ձկնորսներու շատ իրապաշտ հայհոյանքներէն, զոր թէեւ հասկնալու անկարող, դէշ կը գտնէինք, որովհետեւ այնպէս ըսեր էին մեզի, ու մեր շնորհքով մարդու զաւկի (պզտիկ «աղնուաչուք»ներու) արժանապատուութիւնը պահելով, առանց վազելու, առանց խնդալու, առանց նոյն իսկ բարձրաձայն խօսելու, լուրջ վաճառականի պզտիկ տիպարներու պէս՝ ինչպէս սխալ ըմբռնուումով մը կը հասկցուէր այն տուեն տղոց կրթութիւնը Պոլսոյ բարեկեցիկ ընտանիքներուն մէջ:

Մեծ բազմութիւն կար գերեզմաննոցին մէջ, հոս ու հոն ցրուած, տանք կաթի դաւաթները զրած գերեզմանաքարերուն վրայ, ուրիշներ որ ձերմակ սաւան մը փոքր էին հողակոյտի մը քովը, ու պանիրէ, հաւկիթներէ ու երբեմն ալ պաղ միսէ նախաճաշի չուրջը բոլորուեր:

Ու մենք կ'անցնէինք ամենուն քովէն, հասկնալու, ուսումնասիրելու լնածին հետաքրքրութեամբ մը, մեր «աչքերուն ծայրով»ը նայելով միշտ, որովհետեւ մեզի ըսեր էին թէ զրօսավայրի մը մէջ ուրիշներուն ճաշը դիտել քաղաքավարութեան օրէնքներուն հակառակ է:

Մինչեւ գերեզմաննոցին ծայրը դացինք, հոն՝ ուր քարերը քիչ են ու հողակոյտներ կան միայն, առանց կանգ առնելու արժանի տարօրինակ բան մը տեսնելու. Գարաղաճի բլուրին կիրակի իրիկուններուն կրկնութիւնն էր մեր հոն տեսածը, սա տարբերութեամբ որ մասսիսիայի ու Տիւզի պզտիկ սրուակներուն տեղ, աւելի մեծ սրուակներ — երբեմն զինիի սեւ շիշեր — կային կաթով լեցուած:

Գերեզմաննոցին ծայրը ժողովուած բազմութիւն մը մեր ուշադրութիւնը գրաւեց, ու անոր մօտեցանք ամբախին հետաքրքրութեանը առարկան տեսնելու համար:

Երեսուն երեսուն երկու տարեկան կին մըն էր, աւելի սիրուն քան

գեղեցիկ, որ երազացնորի ձեւով մը նստեր էր հոն, ձեռքը չիշ մը կաթ-
րունած:

— Խեղճ Մարիամիկը, ըսաւ տատան կարեկցող ձայնով մը, ինչո՞ւ
ձգեր են հոս:

Դիմագծութիւնը մեզի ալ ծանօթ էր, որովհետեւ չարթուան մէջ
չառ օր եկեղեցին կը տեսնենք զինքը, պահարանին պատկերներուն
առջեւ՝ միշտ լալով, ու՝ երբեմն ալ՝ երբ ժամերգութեան ատեն չէր,
բարձրաձայն խօսելով, զրեթէ կռուելովով գաւիթին Աստուածածի-
նին հետ:

Այն ատեն կարող չէի հասկնալ իր մտային վիճակը, սակայն հիմա
մտքիս առջեւ ուրուապրելով իր դիմագծութիւնն ու իր շարժումները,
կը հասկնամ թէ՛ աւելի ջղաձգական մըն էր, քան խեղացնոր մը, որ
մտածելու եւ հաւտալու ձեւին բոլոր տպաւորութիւնները դուրս կը
թափէր, շատ անգամ՝ ծայրայեղ խոշորացումներ տալով անոնց:

Մօտեցանք կնկանը. հողին վրայ նստեր էր, չորս հինգ հողակոյտի
մէջ, հին, անղարդ չըջագցեստը իրեն քաշած, որպէսզի անով խկ
կոխկռտած չըլլայ հողակոյտները, ու անանկ ձեւով մը՝ որ ամենուն՝ ալ
տէրը, ամենուն ալ պահապանը ըլլալ կը նշանակէր:

Ու արցունքներուն մէջ, որոնք շատոնց սովորութիւն դարձած՝ ալ
կը հոսէին առանց շնչառութեանը վրայ ազդելու ու խօսքերը կիսկոտոր
ձգելու, Մարիամիկը կը պուշտար, զրեթէ սաստելով զինքը չըջապա-
տողները:

— Ինչերնո՞ւղ պէտք . . . ինչո՞ւ ժողովուրդ էք կուխս . . . մեղայ.
ես ձեզի բան կ'ըսեմ կոր մի . . . Մայիսին մէկն է . . . Իշթե՛ հոս եկայ
ես ալ կաթ խմելու, հոս՝ իմիններուս քովը . . . Ինչերնո՞ւղ պէտք, դուք
բո՞լ կընէք կոր ա՛ . . . :

Ու հողակոյտներուն նայելով, յարեց.

— Իշթե՛ սա կունտին տակը մարըս կայ. զաւաղը մարիկըս, ին-
ճիթնէն մեռաւ . . . հոս հարըս պառկեր է, սարընճանէն կընաց
խեղճը, ցմեռը ծուկի կացած ատենը պալ առեր էր . . . հոս աղբարըս
է, վայն ի վրան ասլան աղբարըս՝ կիշերը կրակէն դառնալէն ետքը մէ-
կէն ի մէկ եաթախը ինկաւ, առտուն մեռաւ, հեֆիւնը՝ շատ վաղեր է
շեղին բրդեր է՝ ըսաւ . . . հոս քուրս է, անուշիկ Բրարըս՝ նշանած՝
տահա տասներովթ տարեկան, վերեմէն կընաց . . . հոս ալ էրիկս է.
երկու ամսու փեսայ . . . ան ալ վերեմ եղաւ, մամլ պէս հալեցաւ . . .
մեռաւ նէ խուշը պիղե կրնար վերցնել, անխտար զայիճցեր էր զալալ-
լըն . . . :

Լալկտուկը աւելցուց, հիմակ ա՛լ կը պոռար:

— Ամենքն ալ երկու տարուան մէջ կացին . . . էս մինաւորիկ մնա-

ցի . . . ինչո՞ւ մեռան, ըսէք, հա՞յն է մի, ինչո՞ւ մեռան :

Այդ վայրկեանին իր ուշադրութիւնը զրուեց աղքատիկ տղայ մը, որ՝ Ալգանիացի կաթնավաճառէ մը տասը բարայի կաթ առած՝ զայն կը խմէր թիթեղէ չափին մէջ :

— Հա՛ աւելցուց, ես ալ կաթ ունիմ . . . ամա սիրտս չիտանիր քի խմեմ . . . անոնց ալ պիտի տամ . . . ամենքս մէկ պիտի խմենք :

Ու մինչդեռ ապշութեամբ կը նայէինք, կաթը խնամով բաժնեց հողակոյտներուն՝ հաւասար չափով թափելով ամենուն վրայ, ու մնացածը ինք կուլ տուաւ, ջղային արագութեամբ մը, հոգեկան յագեցում մը դնելով անոր մէջ, այդ մնացորդը խմելը՝ իրեններուն հետ տեսակ մը հաղորդակցութիւն համարելով :

. Ու մինչդեռ ես ու եղբայրս աչքերնիս խոշոր խոշոր բացած կը նայէինք, առանց կատարելասէս հասկնալու տեսածնիս, քառսան ձեռքերնէս քաշեց, բարեկեցիկ ընտանիքի սպասաւորի մը չտեսի արհամարհանքովը փափաւրով :

— Քալեցէք . . . շոշորդ է, չէ՞ք տեսնար կոր, կ'ելլայ ճիտերնուդ կը փաթտուի :

ՏԻՐԱՆ ՔԵԼԷԿԵԱՆ

Մ Տ Ք Ի Ս Պ Ա Տ ՈՒ Շ Ա Ն Է Ն

Ա Ն Հ ՈՒ Ն Ը

Ն Ո Հ Ա Ն Ք

Յրախն հողմակոծ գիշերն ընդամիջած է :

Սակայն մութիս ատեանին մէջ՝ չգիտեմ որ արեւէն՝ չքնաղ տիւ մը յանկարծ կը փայլատակէ, շօշափելով հին դաղափարներս, որ հոն կը հսկեն յանդուգն լուրթեամբ :

Անթրթիւ անորակ ձայն մը՝ ելեկտրաբար ցնցելով պոռուտիկոյ այդ գաղափարներուս առանցքին՝ հոգիիս՝ խարխալը,

«Եկի՛ւր, կը գոչէ, քեզի ցոյց պիտի տամ Անհունը» :

Կըզգամ որ ազդում մըն է այն՝ սուր, նոր ու բարձր, որով նաեւ չատ բուռն :

Կը հաւատամ որ խորհրդաւոր հրապարակ մը պիտի կարապետէ ինձ այն . վասն զի գիտակից եմ որ այս շրջմը հոգեղէն հրապարակն ատելու պատճառներս չատ հզօր են գիտակից եմ որ մարդիկ քանի՛ ինէ խորշին , Ամբաւ գութն այնքան աւելի գուրգուրանքով ապարէշ կը բանայ ինձ :

Եւ ինք գիտէ ալ որ ես տարվաւոր մըն եմ անհունին :

Այս անգամ հզօր , չատ հզօր կը թուին ինձ այն թեւերը , որ ինք կ'ընձեռէ ինձ :

Ու ճայնին ետեւէն կը սուրամ-մրկոտն՝ արեւէն թեթեւ , ամպէն մաքուր , լոյսէն արագ :

Բոպէ մը՝ ահա գիշերին սահմանէն վեր անցած եմ , բոպէ մըն ալ՝ արդէն գլած եմ արեւը , եւ միւս պոնդ մը՝ ահա իբրեւ անդունդներու կը նայիմ աստղերուն լեզէսին :

Հոնկէ՝ մեր գունտը չքացած է , արեւն հիւլէ մը կ'երեւի , ու ես՝ թէպէտ մտքով ահաքրտնած , նայուածքով հոսած եւ հոգիով դանդա- չոտ՝ կեցած տեղէս կրնամ օտացի չափել արիւսյին պարունակը :

Երանական սօսաւուն մը աշխարհակալած է բովանդակ էութեանս մէջ : Յաջողած եմ մտքիս պատուհանէն դուրս թռիլ :

« Ելիր , անգամ մըն ալ ելիր , կ'որոտայ ճայնը , եւ սուր ելիր » :

Հոգի այլ , էութիւն այլ , կ'ելլեմ գրեթէ խոնջած : Հասած եմ ար- դէն անդոյն վայրն , որ Ժամանակին հետ տարրախառնուած կը բիւ- րեղացունէ թաղուն ըութիւն մը . ալ ոչ ալ կայ հոն ոչ ձախ . հոգիս՝ խորհուրդներս՝ բոլորն ալ շոգիացեալ խուճապներ դարձած՝ կը սուրան ետեւէս , որ ալ լոկ ես մը մնացած եմ , մշտնջեան բովանդակին մէջ հեւացող ես մը միայն :

« Անգամ մըն ալ զօրացիր ու փորձէ՛ վարդել . թերեւս ճանչնաս անհունը , անգամ մըն ալ , մարդ նկուն » :

Յետին ճիւղ մը կը բռնկցունէ զիս , ճիւղ մը՝ աւելի դուրսէն քան ներսէն՝ ինէ : Հասած վայրս ոչ զէնիթ ունի ոչ նատիր . հոն ալ անմուտ է ագամանդի լոյսն՝ աննիւթական եւ հսկայ ճակատէ մը բղթող , որ քանի՛ սուրամ ետ կը փախչի :

Ներսի դուրսի կարողներս ոտաւած են ալ , եւ միայն կէտ եսս կը դողգոջէ զահանդած՝ ընդհուպ չքանալու տհալ :

Վերջին հադադովս կը գոչեմ .

« Ո՛ւր է ծայրն այս անարձագանդ դարպասին եւ ո՞վ անոր Տանու- տէրը » :

Սպիտակ չաչիւն մը՝ ահեղ հրաթեւ՝ համակ նոր՝ համակ կամք հնչուն՝ կը դղորդայ անկողմ կողմերէն .

« Լո՛ւր , մեկնած տեղէ՛ք մինչեւ հոգ որչափ հանգրուան աւիր՝

ծայրեր են անոնք անհունին, տեղը՝ ուր կեցած ես՝ ծայրն է անհունին, յաւիտեան մըն ալ ընթանաս՝ դարձեալ սկզբնական ծայրը կ'ըլլաս անհունին. միւսն անծանօթ է. անոր անհասութիւնը միայն ճանչնալը ներուած է մարդուն: Լսյն է վայրը, լսյն ժամանակը, լայնատարր յաւիտեանը, այլ ամենալայն է անհունը, — Գոյութեան ամենէն խորիստ սլատճառն ետեղակալ, զոր համբոյրս՝ յաւիտեանը՝ կը չափէ, եւ որուն մէջ մեղքի շիթ մըն էիր դուն, որուն ծայրն ես միշտ հոս եւ վարը հոն, ուր հարկ է քեզի դառնալ: Ես միշտ նոյնն եմ:

Եւ կը դառնամ ուժգնագոյն անկումով: Եւ հոս նորէն՝ վարը, անվայրափակ շրջանակին մէջ ես զիս կը հետնեմ քառակուսի շփոթ մը, մահուան դարդ մը, չքոտի պուպրիկ մը՝ խաղալիկ վայելի անձնիչխասանութեանս. յոգնած օրհասին դէմ ես զիս կըզգամ ունայն ճիգ մը՝ տխրեմ ալլայլակ:

Եւ զուր կը փնտռեմ մեղքիս կոծումներէն ազատ հանգրուան մը՝ խոկալու համար անոր, որ միշտ մեծ նոյնն է:

Այո՛, խոկալու համար անոր, որ միշտ մեծ նոյնն է:

ԱՎՈՒՄԻՏ

15 Ապրիլ 1895

ՕՏԱՐ ԷՋԵՐ

ԱՐԵՒԻՆ ԾԱԳԵԼԷՆ ԱՌԱՋ

(ՀԱՏՈՒԱՆ)

(Vor sonnenaufgangh վերջին արարուածին մէջ՝ Հօֆմանի կիներ երկունքի ցուերուն մէջ է. արբ մասանշունին ունի որովհետեւ կիներ առաջ շատ օղի խմած է եւ հիմա գրեթէ զգոյցակիւ վիճակի մէջ: Լօթ որ երկու օրուան համար Հօֆմանի մօտ օժեւանելու եկած էր, ախմայ զիւ այնտեղ է. Հէլենէի հետ արդէն կապուած են այն կապով որ սիրէ սիրս կը ձգուի, օղիւնուծային ծիրանի զօսիի մը չափ փափուկ. բայց շղթաներու տէքն աւելի ամուր. կէս գիշերը արդէն երկու ժամ անցած է, ամբողջ սանը մէջ իրարանցում. Մարթայի (Հօֆմանի կնոջ) կեանքը, սանը մէջ, ամենուն համար, մօզէ մը կախուած է. Տան բժիշկը, Տրք. Շիմմէլֆէնիկ, ամուսնոյն աղաչանքին վրայ, գիշերը այնտեղ մնացած է. Տրք. Շիմմէլֆէնիկ ալ Լօթի դասնողութեան ամենաստեղծ քաղեկամներէն մէկն է, ու հիմա Հօֆմանի սանը մէջ իրարու կը հանդիպին):

(Սեղանասան մէջ)

Տֆր. Շիմկէլի. — (բոլորովին յանկարծակիի եկած). Ի՞նչ, դուն այստեղ ի՞նչ գործ ունիս:

Լօր. — Արդէն իմացեր էի որ դուն այստեղ ես եւ վաղը քեզ պիտի փնտռէի: Երկուֆն աչ ուժով իրարու ձեռք կը բոբռեն. պարագայէն օգտուելով Հօֆման դեպի պիւֆեն կ'երթայ ֆոնեաֆ մը կը խմե ու յետոյ կ'անցնուի մը կը մեկնի:

Տֆր. Շիմկէլի. — Հա՛, հա՛, հա՛, արդէն, մոռցեր ես սա մեր հին պատմութիւնը. զոյաարի, գաւազան մեկ կողմ կը դնեք:

Լօր. — Շատոնց, Շիմկէլ:

Տֆր. Շիմկէլի. — Հա՛, կարող էիր արդէն գիտնալ թէ ես ալ մոռցեր եմ (նորէն իրարու ձեռք կը բոբռեն. Այս տեղ, այս ծակին մէջ, ինձ ուրախութիւն պատճառող անակընկալներ այնքան քիչ կը պատահին որ հիմա ինձ չստ տարօրինակ կ'երեւայ կոր: Զարմանալի բան. ճիշդ այստեղ իրարու պիտի պատահինք եղբր:

Լօր. — Շիմկէլ, բոլորովին կորսուեր էիր, լուր մը չունէի քու մասիդ, ապա թէ ոչ շատոնց արդէն անգամ մը քեզ երեւցած պիտի ըլլայի:

(Երկու կողմէն կը սկսին խօսիլ մանաւանդ Տֆր. Շիմկէլիին հետ գիւղին մէջ ունեցած վեց տարւան դառն փորձերը կը պատմէ Լօթի. ինքը միայն զրամ շա ելու համար եկած է այստեղ):

Տֆր. Շիմկէլի. — Դուն ըլլալուր էր այս տեղը, այս շան զաւակներուն մէջ, վեց տարի:

Տֆր. Շիմկէլի. — Կեցիր նայիմ սա ձեռքդ ինձի ցոյց տուր անգամ մը. ի՞նչ, սանկ լեռնցի, կայտառ աղջիկ մը տուն չը բերլիր դեռ մէկը չը գտար. հէ՞ . . . Դեռ ան խեղճին վրա՞ն ես, որ իր նախնիքէն ու իր կորիզէն, առողջ արիւն ունենայ կինդ. բայց իրաւունք ալ ունիս. եթէ արդէն, կամ արդէն . . . կամ թէ ալ հիմակ այնքան խիստ չես:

(Լօթ առանձին է սեղանասան մէջ, Հէլենէ ներս կուգայ. արդէն իրարու գրկի մէջ են. Լօթի համբայրենքուն ծակ, Հէլենէ շատ դառն կերպով կուրայ):

Լօր. — Ա՛խ, մի՛ լար, հօգիս, ի՞նչ կայ. որ այդքան շատ կուլաս:

Հէլենէ. — Ինչ կա՞յ. ես ինչ գիտնամ . . . Միշտ կը վախճամ որ ալ քեզ չը պիտի տեսնեմ. Քիչ մը առաջ սիրտս այնքան դող ելաւ . . .

Լօր. — Ինչո՞ւ համար:

Հեկեկե. — Որովհետեւ լսեցի որ սենեակէդ դուրս կ'ելլէիր կոր —
սիւ, — հապա քոյրս . . . Ա'իս, սա կրներուն վիճակը . . . — Խեղ-
ճին քաջածը շատ է:

Լօր. — Մարդ ցաւը շուտ կը մոռնայ եւ մահուանէ ալ վախճալու
բան մը չի կայ հիմա:

Հեկեկե. — Ա'իս, անոր ուղածը մահ չէ . . . միշտ այսպէս չար-
չարուելու մէջ է. սիւ, մեռնէի, մէջտեղէն վերնայի . . . Տօթթորը,
(անվիշտակս կը ցատկէ տեղեկ եւ դուրս կը փախի):

(Տօթթոր Շիմկէլիկի հիւանդին քովն կուգայ բոլորովին դժգոհ, Լօթի եւ Տօթթորին
մէջ կարծիքներու փոխանակութիւն կանանց հարցի, ամուսնութեան եւ նմանօրինակ
խնդիրներու մասին: Տօթթորը յոռեսէս մըն է այս հարցերուն մէջ):

.

Յետոյ յանկարծ,

Տֆր. Եիմմէլի. — Չըսես նայիմ, ի՞նչ պատճառով ելեր այս տեղ ե-
կեր ես:

Լօր. — Կ'ուզէի այստեղի կեանքի պայմանները ուսումնասիրել:

Տֆր. Եիմմէլի. — Գէշ միտք չէ. ինձմէ ալ բաւական նիւթեր կարող
ես առնել:

Լօր. — Բնական է. այստեղի կացութիւններու մասին դուն շատ
բան գիտնալու ես: Ի՛նչպէս են այստեղի բնականութիւնները:

Տֆր. Եիմմէլի. — Թշուա՜ն . . . վերէն վար . . . :

Լօր. — Բնական է բացառութիւններ . . . :

Տֆր. Եիմմէլի. — Ոչ մէկ հատ:

Լօր. — (անհանգիստ) Ուրեմն փորձութեան մէջ չե՞ս ինկեր այս-
տեղէն մէկ . . . մէկ գիւղացիի աղջկան մը հետ ամուսնանալու:

Տֆր. Եիմմէլի. — Վայ, Աստուած չընէ, որո՞ւ տեղ դրեր ես դիս,
տղայ: — Նիշդ, եթէ ինծի ելլէիր հարցընէի թէ ես . . . :

Լօր. — (բողբոլովին տոգոյն) Ի՛նչ . . . ի՛նչպէս:

Տֆր. Եիմմէլի. — Որովհետեւ . . . քեզի բան մը պատահեր է:
(Այգերը քանի մը ժամէ Լօրի վրայ կը յառէ):

Լօր. — Ոչի՛նչ. ի՛նչ կարող եմ ունենալ:

Տֆր. Եիմմէլի. — (Յանկարծ բողբոլովին մտածելու, քննական կերպով
Լօրի կը մօտենայ եւ կիս կանաց ձայնով) Գործը գէշ է:

Լօր. — Ինչո՞ւ յանկարծ զարմանալի դէմք մը առիր:

(Նոյն միջոցին դուրս գային, Տօթթորը դուրս կ'ելլէ: Քանի մը ժամէ վերջը Հե-
կէն է ներս կը մտնէ):

Հեկեկե. — Աւփրէ՛տ, Աւփրէ՛տ . . . սիւ, այստե՞ղ ես. վա՛նք
Աստուծոյ:

Լօր. — Ի՞նչ, վերջը վերջը պէտք է որ լաժնուի՞նք (գրկախառնում):
Հէլենե. — (Անձանօր սարսափի արտայայտութեամբ ետ կը փաշտի)

Ալֆրէտ:

Լօր. — Ի՞նչ կայ, սիրելիս:

Հէլենե. — Ոչինչ, ոչինչ:

Լօր. — Բայց դուն բան մը ունիս անպատճառ,

Հէլենե. — Դուն ինձ այնքան . . . այնքան անտարբեր . . . ան,
այսպէս սարսափելի, յիմար բաներ կ'երեւակայեմ միշտ:

Լօր. Վերջ ինչպէս է:

Հէլենե. — Տօքթորը դայեակին հետ կը կռուի կոր:

Լօր. — Շուտով չը՞ պիտի վերջանայ դեռ:

Հէլենե. — Ի՞նչ գիտնամ. — Բայց եթէ . . . եթէ ա՛յլ վերջացած
է, այն ատեն . . . :

Լօր. — Ի՞նչ, այն ատեն . . . Խօսէ, խնդրեմ, ի՞նչ կ'ուզէիր կոր
ըսել:

Հէլենե. — Այն ատեն, պէտք է որ մենք այստեղէն երթանք Իս-
կոյն, անմիջապէս:

Լօր. — Հոգիս, եթէ այդ բանը տմենէն լուր կը գտնես . . . :

Հէլենե. — Այո՛, այո՛. պէտք չէ որ սպասենք: Լաւագոյն բանն է —
քեզի ալ, ինձի ալ: Եթէ դուն իս չուտով չտունես, ինձի մեղք պիտի
ըլլայ եւ յետոյ . . . յետոյ . . . պէտք է որ ես ալ կորսուիմ:

Լօր. — Որքան անվստահ ես, Լէնհէն (*):

Հէլենե. — Ատ տեսակ բան մի՛ ըսեր, հոգիս. մարդ քեզի կարող է
վստահիլ, պէ՛տք է որ մարդ քեզ վստահի . . . Երբ ա՛յլ անգամ մը
քուզիք ըլլամ, այն ատեն . . . ապահովարար ա՛յլ զիս չես լքեր: (Կար-
ծես քե ինֆիրմե եղած) կը պաղատիմ, մի՛ երթար, Աստուծոյ սիրոյն
մի՛ թողուր զիս: Մի՛ երթար, Ալֆրէտ: Ամէն բան լինցած է, ամէն բան,
եթէ դուն անգամ մը առանց ինձի այստեղէն երթաս:

Լօր. — Շատ զարմանալի ես . . . : Եւ կ'ուզես որ ստով ան-
վստահ եղած չը լինիմ . . . կամ թէ քեզ կը նեղեն. կը չարչարեն կոր
սարսափելի կերպով, աւելի քան թէ ես ինձ կը . . . : Ամեն պարագայի
մէջ այս գիշեր անպատճառ կ'երթանք: Ես պատրաստ եմ: Այն բոլորին
որ ուզես, անմիջապէս կ'երթանք:

Հէլենե. — (Երջանկաբար ու շնորհակալութեամբ աղաղակներով Լօ-
րի վիզը կ'իյ՛այ) Օ՛հ, իմ սէրս (կ'ստղի կերպով կը համբուրէ Լօրը):
(Տարած Շրմէլֆելդի վրայ կուգայ, Հէլենե կը փախի):

Տէր Շիմմէլի. — Ո՞վ էր ատ:

(*) Հէլենեի փաղաքականը:

(Տօրթոր Երմմէլֆէնիկի համար արդէն պարզ է հիմա որ Հէլէնէի եւ Լօթի մէջ սեփս յարաբերութիւն մը կայ: Լօթի կ'առաջարկէ իրեն հետ միասին իր տունը գալու. Լօթ կը մերժէ նոյն զիշերուան համար, յայտնելով թէ իր ուժէն վեր է այդ բանը):

Տֆր. Երմմէլֆ. — Իրա՞նքու եւ Հէլէնէի մէջ բան մը կայ:

Լօթ. — Ե՞ս — Ո՞վ ըստւ քեզ թէ . . . :

Տֆր. Երմմէլֆ. — Ի՞նչպէս եղեր է որ դուն այս ընտանիքին մէջ. . . :

Լօթ. — Բո՛ւք, մարդ Աստուծոյ, սէր տեղէն գիտես այս բանը:

Տֆր. Երմմէլֆ. — Դժուար բան չէր ատիկա հասկնալը:

Լօթ. — Ան ատեն, Աստուծոյ սիրուն բերանդ դոցէ, մարդու բան մի՛ ըսեր, որ չը . . . :

Տֆր. Երմմէլֆ. — Իրա՞նք, հիմա նշանուած էք:

Լօթ. — Ինչ որ կուզես ան ըսէ, ամեն սպարազայի մէջ ա՛լ երկուքս մէկ եղած ենք:

Տֆր. Երմմէլֆ. — Ինչո՞ւ, ի՞նչպէս դուն այստեղ, ճիշդ այս ընտանիքին մէջ ես ինկեր:

Լօթ. — Ձե՞ս գիտեր որ Հոֆման իմ դպրոցական բարեկամս է:

.

Տֆր. Երմմէլֆ. — Կատակը մէկ կողմ, լուրջ խօսք ըրէ. ճիշդ, իրա՞նք է Հէլէնէի հետ պատմութիւնը:

Լօթ. — Այո՛, բնականաբար: Ի՛նչ, կը տարակուսի՞ս կոր: Ձիս որո՞ւ տեղ . . .

Տֆր. Երմմէլֆ. — Տէ՛, աղէկ, մի՛ բորբոքիր: Երկար ատենէ ի վեր կարող էիր փոխուած ըլլալ, ինչո՞ւ չէ: Թերութիւն մըն ալ եղած չը պիտի ըլլար այդ: Քիչ մը զուարթաբանութիւն դնելը խօսքերուդ մէջ, բնաւ քեզ չէր վնասեր: Սա շունչանորդի բանին խելքս չը հասնիր թէ ինչո՞ւ համար մարդ այսպէս միշտ լուրջ կերպով պէտք է վարուի:

Լօթ. — Գործը ինծի համար սերիչ ժամանակէ շատ աւելի լուրջ է: Դու չես կարող գիտնալ, եւ ես ալ չեմ կարող ըսել թէ այս գործը ինձ համար ի՛նչ նշանակութիւն ունի:

Տֆր. Երմմէլֆ. — Հո՛:

Լօթ. — Մարդ Աստուծոյ, դուն բնաւ գաղափար չունիս թէ ինչ վիճակ է այդ վիճակը: Մարդ չը ճանչնար այդ վիճակը եթէ անոր կարօտը ունի: Իսկ եթէ մարդ անգամ մը ճանչցած ըլլար, այն ատեն կարօտէն խելքը պիտի կորսնցունէր:

Տֆր. Երմմէլֆ. — Ա՛խ, խելքը անիծեմ անոնց որ այդ յիմար կարօտը ունին:

Լօթ. — Բայց դուն ալ քեզ համար չես գիտեր, թէ ինչ կարող է պատահիլ:

Տֆր. Շիմմէլֆ. — Կ'ուղէի տեսնել անգամ մը այդ բանը :

Լօր. — Քու խօսքերդ ճիշդ կոյրի մը գոյնի մասին խօսածին կը նմանին :

Տֆր. Շիմմէլֆ. — Զարմանալի բան. քանի՛ր կ'առնեմ ես այդ գինովութիւնները : Ամբողջ Կեսանքի տեսողութեան վրայ եղած ամուսնու թիւնը աւագի վրայ շինուած տունէն ալ աւելի խախուտ է :

Լօր. — Իմ այս վիճակիս մէջ խելքս նորէն բոլորովին զուլսա է, կը կարծե՞ս որ ես իմ սիրունիս փառքերու մէջ կը տեսնեմ, բնաւ : Թերութիւններ, սննի, բայց դոնէ տգեղ ալ չէ : Բոլորովին աւարկայական կերպով դատելով, ես — բայց ճաշակի խնդիր է այս — ես այսպիսի սիրուն աղջիկ մը դեռ չէի տեսած : Ուրեմն պարտալ խօսք պէտք չէ : Կը տեսնես թէ խելքս բոլորովին զուլսա է. բայց այժմ խնդիրը սա է որ առանց անոր ես չեմ կարող մտածել : Գիտե՞ս, օրինակի համար, երկու մետաղներ այնպէս իրարու խառնուած կ'ըլլան որ ալ մարդ չէ կարող անոնք իրարմէ զանազանել : Թերեւս աս ըսածներս քու ականջիդ վրէժ գան, բայց սա՛ ալ պէտք է աւելցնեմ թէ ո՞վ որ այդ վիճակին անձանօթ է, Բաազամի էջէն վեր տեղ չունի :

(Վերջապէս Տօրնոր Շիմմէլֆէնիկ իր պարտաւորութիւնը կը համարի ամէն բան Լօրի պատմելու. — այն ալքօթումիւններ որ այդ ընթանիքը փճացուցեր է : Թէեւ չէլէնէ դեռ մարու է, բայց Տօրնորը կը զգուշացնէ որ ժառանգութեամբ կարող է անցնիլ այդ մօլութիւնը եւ իբր օրինակ չէլէնէի քոյրը եւ անոր զաւակները ցոյց կուտայ : Իրողութեան առջեւ սարսափած է Լօր : Կը մտածէ նախ այս անմեղ աղջիկը դուրս հանել այդ որջէն, բայց միշտ ժառանգականութեան մասին կը կասկածի, կը մտածէ ինքզինքը մեռցնել, իր ամբողջ հաւազումները իրեն թոյլ չեն տար Վե կ'որոշէ «ապրիլ ու միշտ մարտիլ» : չէլէնէի երկու տղ կը գրէ, եւ կ'անհետանայ անկէ) :

ԿԼԵՂԱՐԴ ՀԱՌԻԲԴՄԱՆ

Թարգ. Մ ՇԱՄՏԱՆՃԵԱՆ

ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԻ ԷԶԵՐ

ՎԻՇԶԻԻ ԲԱՆՊԱՍԸ (¹)

Այս Բաքուսը հին ծանօթ Բաքուսը չէ։ Յոյները Բաքուսը ներկայացուցած են միշտ գեղեցիկ, առոյգ ու վեհ երիտասարդ մը, եւ Լուվին մէջ զտնուած Բաքուսները ամենքն ալ կը վերաբերին գիւցաղնական գեղեցկութեամբ երիտասարդներու այն հրաշալի շարքին զոր յոյները ստեղծած են։ անոնց հանդարտ եւ աղնիւ դէմքին վրայ, ոչինչ կայ որ գռեհիկ հեշտութիւն մը արտայայտէ։ խաղողի ողկոյղները զոր ձեռքերին կը բռնեն կամ որոնցմով պսակուած են, կը յիշեցնեն միայն Գինիի Աստուածը։ — Նոր արուեստագէտները, գեղեցկութենէ աւելի ճշմարտութեան հետամուտ, արքեցութեան Գիքը ներկայացուցին իր արտաքին նշաններովը։ Նոր Բաքուսները լեցուն այտերով, հաստ չրթներով, գինիէն վաւ աչքերով աստուածներ են, ծիծաղէն բերանին լայն բացուած, ու հեշտամով Սատիրոսի դէմքով։

Վինչիինը ոչ մին է ոչ միւսը։ Ինք այդ նուիրագործուած անունները կ'առնէ միշտ իր մտածումը անոնց մէջէն ցուցնելու համար։ Եւ ահա-ւասիկ ինչպէս կերպարանաւորուած է՝ իր արտում ու խորունկ մտածողի խառնուածքին մէջէն՝ հաճոյքին հինաւուրց անձնաւորումը։ Այս Բաքուսը եղբայրն է Վինչիի Ճոքոնտային ու Ս. Յովհաննէսին։

Գետակի մը եզրը, ծաւերու տակ, երիտասարդ մըն է, խոտերու վրայ նստած, մէկ սրունքը միւսին վրայ։ մէկ ձեռքովը ցուպ մը եւ խաղողի ողկոյղներ կը բռնէ, արթի տերեւներ զլուխը կը պսակեն, ու միւս թեւին վրայ անասունի մորթ մը կ'իյնայ։ Բայց իր դէմքը թաղածաղին Գիտակցութեան դէմքն է, ստուերի մէջ սուզուած աչքերով, որոնք գիտնալու ցաւը ունին, եւ անբացատրելի ժպիտով մը որ չըրթունքը կը կծկէ։ Իր ձեռքը կ'երկարի դէպի մութ անտառը որ իր քովը կը սկսի, եւ իր մատը կը թուի ցուցնել բաներ որոնք հեռուն են, որոնք չեն երեւար։ Այս Բաքուսը Հեշտութեան դատարկութիւնը ու Ծիծաղին ընդունանութիւնը կը պատմէ իր պաղած ժպիտին տխրութեանը մէջ։ Ու խաղողները, զոր ձեռքը թոյլ մը բռնած է, պիտի թափին կարծես մատներէն որոնք չեն հաւատար անոնց երանահրաւէր խոստումին։

ԱՐՇԱԿ ԶՕՊԱՆԵԱՆ

(¹) Բարիզ, Լուվին մէջ։

Գ Ր Ք Ե Ր

ՊԱՏԿԵՐԻՆ Յաւելուածը. — ՔՆԱՐԻԿ

Տխուր բան մը կայ այդ Յաւելուածին մէջ որ այս օրերս հրատարակուեցաւ եւ որով կ'աւարտի Յ. Գուրգենի Պատկերը: Հայ գրականութեան սլաւութեան աննշան ուրուագծէ մը յետոյ՝ ուր ոչ մէկ քննական գաղափար կարելի է գտնել, հեղինակը կ'եղբակացնէ նոր հայերէնին դրաւարացման վրայ միամիտ հաւատքով մը: Այլ այդ սլաւութիւնը լմնցած գիտէինք, ու նոյն փաստերով, նոյն բառերով այդ գաղափարը կրկնուիլը՝ այսօր չէ թէ զայրոյթ, այլ հեղնական արգահատանք մը կ'ազդէ մեզի: Պառաւ կնկան տիպարներ միտքս կուգան, որոնք, առանց ուշ դնելու որ ալ մտիկ ընող չկայ, իրենց քանի մը անփութիս հինուկ խօսքերը կը կրկնեն ու կը կրկնեն: Յաւելուածին մէջ քանի մը կտորներ կան փրանսական նոր գրականութենէն դրաւարի թարգմանուած, ապացուցանելու համար թէ դրաբարը ամէն նրբութիւն կրնայ արտայայտել: Եւ զարմանալի է որ այդ բարոյամուլ — գրաւարեանի զրքին մէջ, թարգմանութիւն մըն ալ կայ . . . Զօրայէն, անբարոյականէն, ճիւղէն: Գաղափար մը տալու համար թէ ինչպէս փրանսական նրբութիւնները գրաբարով արտայայտուած են, կը բաւէ տուլ մը յիշել. «un charme léger d'anémie» թարգմանուած է «հրապոյր գունոյ տժգունութեան»: Սոսկալի բան չէ՞ որ խեղճ վեհապանձ գրաբարին կ'ենլեն փրաֆ հազցներու . . . : Այդ Յաւելուածը դամբանական մըն է:

* * *

Դամբանական մը չէ, այլ սպանում մը, Քնարիկը Միհրան Յովհաննէսեանին: Չենք կրնար արգիլել մեր ինքնակոչ աշուղին՝ որ օտանաւոր չգրէ: Բայց, Աստուծու սիրուն, կ'ազաչենք որ «ժողովրդական բանաստեղծութիւն» չկոչէ զանոնք: Հայ ժողովրդական բանաստեղծութիւնը, այն զոր մեր դաւառական երգերուն մէջ կը դտնենք, մեր ամենէն մեծ ու մեր ճշմարիտ բանաստեղծութիւնն է, եւ անոր մէջ է հայ բանաստեղծութեան ապագան: Պ. Յովհաննէսեան կը կողոտէ այդ տիւղոսը՝ երբ զայն կը փակցնէ իր տողերուն.

Ռեցիկ կընիկ մը ունիմ

Կուցիկ կընիկ մը ունիմ:

Ասիկա հայ ժողովուրդին բանաստեղծութիւնը չէ, ասիկա ջրիկ բանաստեղծութիւնն է:

ՆՈՒԱԳԱԼԱՆՊԵՍՆԵՐ

Դպրոցատէր Տիկնանց զպրոցին ի նպաստ կազմակերպուած Նուագահանգէսը կատարեալ յաջողութիւն մը եղաւ : Բնութիւն ու սիրուն բաղմունքիւն մը, Ապրիլ 23 ի կիրակի օրը, հաւաքուած էր Բըղի-Շանի Թատրոնին մէջ, մոտիկ ընելու համար Տէր եւ Տիկին Ֆուսլանին եւ իր աշակերտուհիները : Վարպետն եւ իր աշակերտուհիները՝ սրոնք շնորհաբար կը մասնակցէին, սիրալիր ընդունելութիւն մը գտան ունեկնդիրներէն : Հասոյթը 200 սակիէն աւելի եղած է :

* *

*

Գերմանացի տնուանի դաշնակահար, Ալֆրէտ Բայզընաուէր իր երկրորդ նուագահանգէսը կուտայ այս իրիկուն, Բերա, Թեւթոնիայի սրահին մէջ : Գեղեցիկ աւելի մը մեր արուեստասէրներուն համար :

ԾԱԼԻԿԻ ԹՂԹԱԿՅՈՒԹԻՒՆՐ

Կը ցաւինք յայտարարելու թէ Ծաղիկի զատկական յաւելումը սպաւած է, եւ պիտի չկրնանք գոհացում տալ գաւառներէ եկած բաղմունքիւն խնդրանքներուն : Այս աւելիւ նորէն մեր շնորհակալութիւնները կը յայտնենք այն համակրութեան նամակներուն զոր կը ստանանք դաւառացի ընթերցողներէ, մանաւանդ թողոր այն անծանօթ բարեկամներուն որոնք Ծաղիկի գործակալութիւնն ստանձնելու ինքնամատուց հաճոյակատարութիւնն ունեցան : Ամենամեծ ուրախութեամբ ստացանք նաեւ, Էւրոպացի մեծ հեղինակներու գործերէ թարգմանութիւններ զորքանի մը գաւառներէ մեզի զրկած են զրասէրներ՝ կարծիք հարցնելու համար : Ինչ ալ ըլլայ յայտնուած կարծիքը, ունենլու, զարգանալու, լրջօրէն աշխատելու այս ձգտումը ասին կերպով խրախուսելի է : Յօժարակամ պիտի ընենք ինչ որ կրնանք անոնց որ խորհուրդ մը կամ տեղեկութիւն մը կ'ուզեն. եւ ուրախ պիտի ըլլանք եթէ Ծաղիկ միշտ բաժին մը ունենայ գաւառական գրականութեան յատկացուած :

Մ. Մ. — Պարսիզակ. — Մոբասանի Մուրացիկին թարգմանութիւնը պակասաւոր է դեռ. բնագիրը տեղ տեղ չէք հասկցած եւ յաճախ ալ բառական թարգմանութեան մը սխալը գործած էք : Թարգմանած ստեղծելիք պէտք է ջանաք գրել ա'յնպէս հայերէն՝ ինչպէս հեղինակը գրած է իր լեզուով : Բայց հեղինակին եւ կտորին ընտրութիւնը լաւ է :

կ'օգտուիք շարունակելով: — Զեր հարցումին՝ թէ մարդիկ ինչու կը խրտչին կուսակրօնութենէ՝ պատասխանը բնասօսական բացատրութեան մը մէջ ըլլալուն, զանց կ'առնեմ: Գրելու արուեստին վրայ ձեր ըրած հարցումին՝ որ ուրիշ շատերէ ալ կրկնուած է՝ մասնաւոր յօդուածով պիտի պատասխանուի Ծաղիկի մէջ:

Հ. Ա. — Օրսու. — Ասու շատ սրամիտ դրագէտ մըն է, եւ անոր գործերէն մէկուն թարգմանութիւնը կրնայ ձեզի օգտակար ըլլալ ոճեր-նիդ նրբացնելու համար: Հաճոյքով կարդացի Le Progrès ին առաջին զրուսը: Պատճառ մը չունիք չարունակելու:

Ընթերցող. — Զգացած էք հարկաւ որ Շէքսպիրի գործ մը թարգմանելը ամենէն օգտակար բայց ամենէն ալ դժուար բանն է: Պէտք է որ՝ նախ խորապէս ուսումնասիրէք Վենեսիկի վաճառականը, զոր թարգմանել ձեռնարկեր էք: Բոլոր ոճերը կան հոն, զաւելտականը, ողբերգականը եւ քնարերգականը: Հայերէնը շատ յարմար է Շէքսպիրի բոլոր երանգներն ալ արտայայտելու, միայն թէ պէտք է նախ Շէքսպիրը հասկնալ, յետոյ տէր ըլլալ անգլիերէնին ու հայերէնին: Առջի պատկերին մէջ զոր զրկեր էք ինծի, անհարթութիւններ կան դեռ եւ դրաբարի հետքեր մանաւանդ զոր դիւրաւ կրնաք ջնջել. զուտ աշխարհաբարով աւելի լաւ կրնաք հայացնել Շէքսպիրի ջղուտ լեզուն:

Ուսուցիչը. — Մալկուս. — Զեր դպրոցական քրոնիկը սիրով կարդացինք, եւ մօտակայ թիւի մը մէջ պիտի հրատարակենք: Ուրախ կըլլայինք եթէ ամէն գաւառներէ ալ մեզի այդպէս տեղեկութիւններ զըրկէին դպրոցներու վիճակին վրայ:

Մ. Ա. Է. — Մալկուս. — Կը հարցնէք թէ գինի եւ օղի ծախողները հանդերձեալ աշխարհին մէջ խղճի հանդարտութիւն պիտի ունենան: — Իրաւ որ, հանդերձեալ աշխարհին վրայ ունեցած տեղեկութիւններս շատ ընդարձակ չեն: Եթէ խնդիրը սա մեր դիտցած աշխարհին վրայ ըլլար, կրնայի ձեզի ըսել թէ գինեականները շատ մեծ պատճառ մը ունենալու չեն խղճերին խռով գգալու: Եթէ զանոնք յանցաւոր համարելու ելլենք գինովութեան արդէտներուն համար, նախ բնութեան օձիքէն բռնելու ենք որ խաղաղը ստեղծեր է:

Ե. Իսաաւան Ներսիսեան Վարժարանի. — Սամսոն. — Սրտագին չնորհակալութիւններ ձեր ամենասիրուն նամակին համար:

Օճիկը. — Պոլիս. — Կը խնդրէք ինձմէ, որ «Զեր հոգիին եռացած պտուկին վրայէն կախարիչը վեր առնեմ (!)»: Նայեցայ ձեր պտուկին մէջ (ձեր յօդուածին՝ ըսել կ'ուզեմ) եւ զայն չափազանց եռացող դուայ: Արուեստով մեղմելու էք ձեր հոգիին ծայրայեղ խանդը, լաւագոյն գործերը անոնք են որ մաղմաղ կրակի վրայ կ'եփին:

Ա. — Ս. — Պոլիս. — Զեր «գաղափարական» պատմութիւնը ամենագողարկի պղտիկ բանն է: Պատճառ այդ փափուկ զգայնութիւնը, մշակեցէք զանիկա ընթերցումներով, սուրբուցէք զանիկա տպրելով, ու պէտք պիտի չունենաք յաւատարմութեան ձեր «գրագէտ» ըլլալու երազին:

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

ԾԱՂԻԿԻ տարեկան բաժանորդագինն է 30 դրուս Պոլսոյ համար եւ
40 դրուս զաւառներու համար: Բաժանորդագինը կանխիկ վճարելի:

10 բաժանորդ զտնօրին մէկ տարեկան ԾԱՂԻԿ ձրի կը դրկուի:

ԾԱՂԻԿ ազգեր կ'ընդունի:

Ամեն նամակ եւ գրութիւն դրկել առ:

ԱՐՇԱԿ ԶՕՊԱՆԵԱՆ

ԾԱՂԻԿԻ գրասենեակը, Զագմագնդար, Յակոբեան խան, քիւ Պ,
Արամեան տպարանի կից:

Գին 60 փարսոյ